

פירוש על הרמב"ם
הלכות תשובה פרק ג'
בטעם ורמז תקיעת שופר

עם הרמב"ם מסודר כראוי
ועוד מקורות והקבלות רבות להרחבת העיון

מהדורת ביקורת
יוצא לאור ערב ראש השנה תשפ"ג

גליון עיון למחשבה תשפ"ג גליון א

- 4 פירוש הלכות תשובה להרמב"ם..... 4
- 4 פתיחה לפרק ג ולרמז השופר שבו..... 4
- 4 פרק א – ב: דעת התשובה. פרק ג: כל אדם מתחיל בחסרון..... 5
- 5 כל אחד יש לו חובות כי הוא נולד פרא אדם..... 6
- 6 ראש השנה בכל שנה כי כל אדם הוא בינוני..... 6
- 6 טעמים אלה בספר המדע ולא במקומם..... 6
- 6 הלכה ז – 'אע"פ שהוא גזירת הכתוב'..... 9
- 9 רמזי סתרי תורה שאינם מפורשים במצוות עצמם..... 10
- 10 הרמז הוא הערה לעורר ישנים..... 11
- 11 ביאור מבנה הרמז..... 11
- 11 חידוש רבינו שהתשובה הוא התעוררות ושהשופר הוא מעורר..... 12
- 12 התעוררות הוא תפיסה תודעתית..... 13
- 13 התעוררות הוא אל ידיעת האמת בשכלו..... 13
- 13 החזרה בתשובה מתוך התעוררות הדעת..... 14
- 14 דיוקים בלשונות החלק הראשון..... 14
- 14 האמת מול הבלי הזמן..... 15
- 15 זכירת האל ושגייתו מול שגיית ההבל..... 16
- 16 הבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל..... 19
- 19 מקורות לימוד והקבלות..... 19
- 19 הלכות תשובה פרק ג: מסודר נכון..... 19
- 19 א: שיקול הזכויות והעוונות בכללות..... 20
- 20 ב: שיקול הזכויות והעוונות בראש השנה ועשי"ת..... 21
- 21 ג: איזה זכויות נמנים..... 21
- 21 ד: חלק לעולם הבא..... 21
- 21 הכל יש להם חלק אע"פ שיש להם חטאים..... 22
- 22 אלה שאין להם חלק מצד חומר חטאם..... 24
- 24 עבירות קלות שאמרו עליהם שהרגיל בהם אין לו חלק..... 25
- 25 תשובת אלה שאין להם חלק..... 26
- 26 מקורות והשוואות לרמז הרמב"ם..... 26
- 26 לשונות הכתובים..... 27
- 27 לשונות הרמב"ם.....

- 27..... מקבילות בטעם מצוות תקיעת שופר
- 28..... אע"פ שהוא גזירת הכתוב רמז יש בדבר
- 28..... אע"פ שהמצוות גזירות יש לבקש להם טעם
- 29..... "גזירת הכתוב" בהלכה: שאין הולכים בהלכות אלה לפי הטעם
- 31..... "גזירת הכתוב" שלא להתנגד למצוה
- 31..... האם יש גזירות הכתוב – מצות שאין בהם טעם, אליבא דאמת
- 31..... רמז והערה
- 31..... רמז מסוג סודות התורה
- 34 ..... רמז מסוג רמז בעלמא
- 34 ..... הקבלות כלליות ללשון התעוררות תשובתו
- 35..... הקבלות ללשונות פרטיים בדברי ההתעוררות
- 39 ..... "הבלי הזמן" במקורות אחרי הרמב"ם

פירוש הלכות תשובה להרמב"ם

פתיחה לפרק ג ולרמז השופר שבו

כדרכנו בהבנת כל הלכות אלו, שמים אנחנו לב אל המושגים והמקורות של התורה, אשר אותם אירגן רבינו מחדש בתוך המחשבה הכללית שלו הנובעת מיסודות המחשבה המופשטים שלו ומקורותיה. ולפיכך ראוי לשים לב היטב למקום ואופן שבו אירגן את כל מצוה ומנהג ודרשה של חכמים, בתוך איזה הקשר כללי של מושג חז"לי, ובתוך איזה הקשר כללי של סידור הלכות תשובה שלו שיש להם איזה סדר מאורגן מופשט של מושגי התשובה כפי שנתפרשו אצלו בתוך המחשבה הכללית.

במילים אחרות רבינו רואה בפניו בכל ספר המדע כמו שני מערכות, מערכה אחת בלתי מאורגנת הם כלל ההלכות פסוקי התורה ודברי חכמים ומנהגי ישראל, אשר אותם אירגן רבינו בצורה מופתית על ידי העקרונות של תרי"ג מצוות, ושורשי מחשבת הארגון שלו הממצע בין התלמוד ובין המשנה תורה נמצאים בספר המצוות ובכלליו. מערכה שניה מאורגנת מאד הוא החשיבה המופשטת אותה למד רבינו מן הפילוסופים יוונים וערביים, שהיא כבר מעיקרא מסודרת בצורה מאורגנת, ולכן בהרבה פעמים יטה להכניס את כל דברי חכמים הנוגעים לעניין מהם לתוך המסגרת הקבועה שלהם. ושורשי החיבור הממצע בין הפילוסופיה ובין התורה נמצאים בספר מורה נבוכים. באופן שכאשר נעמיד בפנינו את כל המערכת המסועפת הזאת של התורה וסידור ההלכות, ושל המחשבה וסידורה אל התורה, נוכל לפענח את פעולת רבינו בספר משנה תורה במקומות שהוא עוסק במדע.

פרק א – ב: דעת התשובה. פרק ג: כל אדם מתחיל בחסרון

בפרק א – וב סידור רבינו את כלל מה שהוא מכנה במורה נבוכים (ג), לה הקבוצה הראשונה, וכן ג, לו) 'אמונת התשובה' או 'דעת התשובה', כלומר מה שיש להאמין אודות התשובה והסליחה, ובו סידר את כל ההלכות והפרטים שמהם ביסס את אמונת התשובה והקשורים לענין הזה (ונתבאר שם). ולכן בתוך פרקים אלה סידר את ענין יום הכיפורים וכפרת השעיר שלו וכפרתו הכללית וחילוקי הכפרה שנתבארו בגמרא על זה, בהתאם לדבריו במורה נבוכים שם שטעם יום הכיפורים, פרישתו והווידוים שלו, הוא לתת את דעת התשובה.

פרק ג גם הוא נמשך לזה, אם נקרא אותו כפי פשוטו הוא עוסק בסדרי שכר ועונש שבו מסדר את סדרי הנשכרים והנענשים מן הצדיק לבינוני לרשע ועד לרשע מוחלט שאין לו חלק לעולם הבא. (ולסידור כזה יש תקדים בסידורו של רס"ג אמונות ודעות מאמר חמישי שבו סידר עשרה קטגוריות של בני אדם ביחס לשכרם מן הצדיק השלם ועד לכופר ולשב, ובהרבה מובנים הוא הראשון שסידר שם הלכות ודרכי התשובה ורבינו מקבל ממנו).

אבל באמת יש מחשבה נוספת מאחורי ארגון פרק ג, והוא נכלל בהלכה ראשונה שבו, שאפשר להבינו ככותרת כללית לכל מה שאומר אחריו. ויש מאחוריו עקרון פילוסופי מוסרי. ואת זה אפשר לראות גם מן השיבוץ ששיבץ רבינו כאן את ענין ראש השנה ועשרת ימי תשובה. אשר גם במורה נבוכים חילק את עניינם ולא כללם בתוך אותו ענין של יום הכיפורים, אלא ענין יום הכיפורים לחוד שהוא ענין האמונה שאפשר לעשות תשובה ושה' יסלח. וענין ראש השנה ועשרת ימי תשובה לחוד שהוא ענין התעוררות בני אדם לתקן את דרכיהם ולעשות תשובה בפועל. ואכן אמונת התשובה קודמת למעשה התשובה כמו

שכל האמונות קודמות למעשים הנגרמים מהם, כדבריו שם פל"ו שאלמלא האמינו בני אדם כי יש תקוה וכי ה' יסלח להם לא היו שבים מחטאיהם ומשתפרים.

המילה הראשונה של פרק ג' הוא 'כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכויות ועונות'. פתיחה זו קשה להולמו לפי הפשט, שנראה כמניח יסוד קבוע שכל אחד יש לו עונות וזכויות. וכאילו אין בכלל אפשרות של צדיק גמור שאין לו חטא כלל, (ועי' אמונות ודעות שם בערך 'הצדיק השלם' שהגן בעד אפשרות האדם הזה). ואם אולי נגיד שמציאותו רחוקה מאד ואדם אין צדיק בארץ וכו' וארבעה מתו בעטיו של נחש, מכל מקום לא היה לו להחליט את הדבר בצורה כה מוחלטת. ועד אשר איננו מניח בהלכות אלה מקום לצדיק גמור שאין לו חטא כלל אלא מפרש שהצדיק הגמור פה הוא הנידון אחר רובו, וכפי הנראה גם בהלכה ו' שהוא מביא את דין שלש הכתות בראש השנה כוונתו לפרש שהצדיק הנזכר שם שנחתם לחיים אינו מי שאין לו עונות כלל אלא מי שזכויותיו רבים על עונותיו. ועוד תגדל הפליאה כיצד יסדר רבינו את ההלכה בשלילת מציאות צדיק גמור והוא המעמיד עיקר גדול להלן פרק ה על יסוד הבחירה והיות מעשי האדם כולם נתונים לו ובידו להיות צדיק גמור כמשה או רשע כירבעם ואין לו מכריח ומניע. ובמו"נ ג, לו תיאר את הכרח התשובה 'כי בהכרח יחטא האדם וייכשל'. והרי זה פלא.

כל אחד יש לו חובות כי הוא נולד פרא אדם

אלא שכוונת רבינו באומרו שכל אחד יש לו זכויות ועונות איננו דווקא לספירה של כמה מצוות ועבירות עשה, כי באמת עד כמה שאפשר לידון את האדם בגדרי הדין בוודאי ייתכן מי שלא יחטא כלל. אבל מה שכל אחד יש לו בהכרח חובות הוא כהמשך לשונו שם במו"נ 'אם בבורות לגבי דעה או מידה שהוא מבכר וכו'. והיינו רבינו ממשיג את החטא שממנו שבים כאן כ'בורות'. אמנם הבורות כאן לאו דווקא בעניינים שכליים כי הוא ממשיך שייתכן גם בורות בזה שהוא בוחר במידות רעים ומעשים רעים הנובעים מהם. אבל הבורות מגלה לנו על מה הוא חושב. שהלא בוודאי אם אפשר לומר שתמיד הבחירה נתונה ביד האדם לחטוא או לא, אין מי שיעלה בדעתו שהאדם הבוחר תמיד בטוב נולד חכם. אלא כל אחד ואחד מבני האדם נולד בור, אלא שיש לו אפשרות ופוטנציאל להחכים, והוא חייב על ידי חינוכו ולימודו והשכלתו לטרוח להתחכם ולהוציא שכלו אל הפועל. וכפי שהוא ביחס לשכל כך הוא ביחס למידות, שאין אדם נולד עם מידות טובות קבועות, אלא עם פוטנציאל למידות טובות, וגם הם נתונים למרות השכל שכפי שיגדל שכלו כך ידע לנהל את מידותיו בצורה נכונה.

ויסוד זה לא די שאיננו מנוגד ליסוד הבחירה אדרבה הוא הוא יסוד הבחירה, כאשר מאריך רבינו לבאר בשמונה פרקים פרק ח' לא ייתכן שיהיה האדם בטבע מתחילת ברייתו בעל מעלה ולא בעל חסרון. אבל ייתכן שיהיה בטבע מוכן אל מעלה או פחיתות'. כלומר מתוך זה שכל אדם נולד בור וחסר מידות, נובע שאין גזירת הכוכבים או תכונת לידתו מכריח אותו להיות צדיק או רשע אלא ביד עצמו להשתפר. ואמנם לא ראוי לקרוא לטבע האדם מתחילת ברייתו בצורה מדויקת 'חובה', אבל מכל מקום הוא חובה והיא הגורמת לכל החובות שבעולם. כאשר תיאר רבינו במו"נ ח"א פל"ד שהטעם שבני עליה הם מועטים הוא כי 'עיר פרא אדם יולד', ושום אדם איננו מגיע להיות צדיק אלא על ידי שהוא בעל תשובה במוכן זה, כלומר שהוא מוציא אל הפועל התכונות שהיו בחומר שלו מטבע לידתו. ובוודאי כאשר רבינו כותב שכל אחד יש לו זכויות ועונות אינו חושב מבחינה פילוסופית אלא על אותם עונות שורשיים, כלומר זה שהאדם איננו נולד שלם. ועל זה הוא מדבר במו"נ כשאומר שאמונת התשובה הכרחית לקיום הדת. כי טבע בני אדם להסתמך על מה שהם ואילו לא יהיה אמונת התשובה ליסוד בדת לא יהיה אחד מבני האדם צדיק כי אין אחד מבני האדם נולד צדיק.

ראש השנה בכל שנה כי כל אדם הוא בינוני

ועל גבי היסוד הזה מרכיב רבינו את ענין ראש השנה, שלהיות שכל בני אדם יש להם זכויות ועונות, לפיכך יראה כל אדם עצמו בינוני ('לפיכך' זה לדעתי הולך על הלכה א). ובזה מיושב גם מה שהקשו כיצד יעשה כל אדם עצמו בינוני ומי שמחצה על מחצה הוא לכאורה נדיר מאד, וכדברי רס"ג שם, שאין כוונתו כאן במחצה על מחצה כמותי אלא איכותי, כלומר כי רוב בני אדם אינם ממש פראי אדם כפי שנולדו, אבל גם עוד לא הגיעו לשלימות האחרונה (שהוא העולם הבא בלבד כאשר נגיע לכך בפרק ח). ובזה מפרש רבינו את ענין שיקול הזכויות בראש השנה, שהוא ענין החוזר תמיד מדי שנה בשנה, כלומר מאחר וכל בני האדם הם תמיד בתהליך הזה של להיות קצת רשעים וקצת צדיקים, הרי כל ימי חייהם עליהם להשתפר ולעשות תשובה, כי הם בינונים. ומה שמזכירים בראש השנה את הצדיקים הגמורים הנחתמים לחיים איננו ענין ההוה בראש השנה בלבד, שכבר כתב בפירוש למעלה שמי שנחתם דינו כצדיק שרובו זכויות מת מיד. אלא שמזכירים ענין זה בראש השנה להזהיר בני אדם ולקרוא אותם על ידי שזה לתשובה, (ועוד דיברנו על מושגי הדין בזמן וקדושת הזמנים בכללם בשיטת רבינו בארוכה בשיעורי קדושת הזמנים וסגולת עשי"ת) אבל לפי שרוב בני אדם אינם לא צדיקים ולא רשעים אלא בינונים נמצא כל ימי חייהם יש להזכירם שלא להיות צדיקים ורשעים אלא לעשות תשובה כלומר להמשיך ולהשתפר. והשופר הוא הפותח את עשרת ימי תשובה והוא המבטא קריאה זו, כפי שכותב בהלכה ז'.

ובזה מפרש רבינו את קריאת השופר של ראש השנה, ואת מנהגי התשובה בעשרת ימי תשובה, שהם מדרכי התשובה (כמוגדר לעיל פרק ב' שיש דרכי התשובה), והוא ענין נפרד מכפרת יום הכיפורים. וכך כתב בפירוש במו"נ ח"ג פמ"ג שענין תקיעת שופר בראש השנה הוא שראש השנה הוא כמו הכנה ופתיחה ליום הכיפורים כפי שמראה לנו המסורת של עשרת ימי תשובה שהם חטיבה אחת, ומציין למה שפירש במשנה תורה בטעם תקיעת שופר. ונמצא הלכה זו של טעם השופר כולו בנוי על הפתיחה שכל בני האדם החיים עדיין אינם מושלמים והם צריכים עוד להתעורר ולהשתפר, והשופר הוא ההתעוררות גופא.

טעמים אלה בספר המדע ולא במקומם

וראוי לזכור שרבינו שיבץ את כל העניינים האלה של טעמי השופר וראש השנה ועשרת ימי תשובה ויום הכיפורים, לא במקום המצוות שלהם, בהלכות שביתת עשור ובהלכות שופר, וכפי שהוא נוהג בסיומי כמה הלכות לפרש את טעמי המצוות שבהם בסופם. (כסוף הלכות מעילה וסוף הלכות תמורה, ועוד סופי הלכות פחות מפורשים). כי הטעמים האלה של מצוות אלה אינם נמצאים כאן במסגרת של 'ראוי לבקש טעמי המצוות' בלבד, אלא הם בכוונה הוצאו ממקומם ל'ספר המדע', שהוא ספר של מה שצריך כל אדם לדעת בתחילת הכל, ובכללו הלכות תשובה. והיינו טעמי מצוות אלה שייכים להבנות היסודיות של ענייני התשובה ויש להבינם כסעיפים בתוך המושג של תשובה ולא להיפך שמושגי התשובה שבהם הם סעיפים במצוות של תקיעת שופר.

הלכה ז – 'אע"פ שהוא גזירת הכתוב'

כעת נדלג על מה שיש להאריך בפסקי רבינו אודות שלשה ספרים נפתחים (והארכנו בשיעורי שלשה ספרים נפתחים וגדרי שכר ועונש) אל טעם ודרשת תקיעת שופר שבו.

אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו.

א. בלשון זה (ולשון דומה לו ממש בסוף הלכות מקוואות) הבינו רבים, שאין כוונת רבינו לתת טעם 'אמיתי' למצוות תקיעת שופר, לומר שמטעם זה תוקעים אנחנו בשופר, או שמטעם זה ציווה הקב"ה לתקוע בשופר, ואין כוונתו אלא להוסיף על העיקר שהוא גזירת הכתוב ומצוה בלי טעם נודע לנו, ואף אינו 'טעם' כלל

אלא 'רמז' שעל ידי זה נתעורר בתשובה. (ומתוך זה נבין גם למה אין זה שייך להלכות שופר אלא להלכות תשובה).

ב. אמנם כל המכיר את דעת רבינו יודע שאין זו דעתו באמת, כאשר ביאר מיסודו במו"נ ח"ג פכ"ה ופכ"ו שאסור לומר שהקב"ה ציוה מצוות בלי טעם ותכלית וכי אין זו לא דעת המוננו ולא דעת חכמינו. ואף שיש מקומות שהוא מדבר במשנה תורה על המצוות והחוקים שאין בהם טעם, ובמיוחד בסוף הלכות מעילה, המדייק שם יראה בפירוש שלא כתב 'שאיין להם טעם'. אלא כתב 'והחוקים הם המצוות שאין טעמם ידוע'. ומה רב המרחק בין 'אין טעם' ובין 'אין טעם ידוע'. כי בוודאי יש בטעמי המצוות סודות עמוקים שלא הגיעה שכלנו להבין, ויש לטרוח הרבה עד שנבין מעט מהם, אבל אין זה אומר שאין טעם מצד עצמו, כדעת הסוברים שאין טעם ברצון ה' שמצוה את המצוות, ששיטה זו שלל רבינו בהחלטיות במו"נ. (וכך מצאתי בדרשת מלמד התלמידים לפרשת נצבים שמאריך להגן בעד דעת רבינו שיש טעם במצות שופר ומביא שיש שתפסו אותו על כך, הרי שהבינו גם חסידי רבינו וגם מתנגדיו שאינו נותן רמז בלבד)

אמנם גם אין לפרש את מ"ש כאן שהוא לדרך זה, כלומר שאינו מחליט שזה טעם תקיעת שופר, כי אז לא היה ראוי לומר שזו גזירת הכתוב, ולמה יהיה גזירת הכתוב אם יש לזה טעם מובן ופשוט. אלא היה לו לומר 'אע"פ שייכתנו עוד טעמים נסתרים שלא השיגה שכלנו, זהו טעם אחד שעלה ביד'. ולא זהו שכתב, אלא ממש שהוא גזירת הכתוב, שהגדרתו הוא דין בלי טעם (ראה במקורות שליקטתי מכל המקומות שרבינו משתמש במושג 'גזירת הכתוב' במשנה תורה ובמו"נ ותראה שכן הגדרתו בפירושו).

ג. ויש שיאמרו שאמנם דעתו האמיתית של רבינו שיש לכל המצוות טעם, אבל לא רצה לפרש דעה זו במקום זה, ויביאו עוד מקומות שמשמע שכתב שאין למצוות טעם. ובאמת שיש בפירוש זה ממש, שכן כתב רבינו בפירוש שם במו"נ ח"ג פכ"ו ומביא את מאמר חז"ל ש'ה' הסתיר את טעמי המצוות שלא יזלזלו בהם כמו שקרה לשלמה בג' מצוות שנתגלה טעמם. וייתכן שרבינו הולך בדרכיו של מקום להסתיר כאן הטעם ולומר שהוא גזירת הכתוב כדי שלא יטעה אדם לומר אם כן לא אתקע בשופר אלא אתעורר לעשות תשובה, ואע"פ שאין זה אמת מצד עצמו שהוא גזירת הכתוב בזה שהוא אומר שהוא גזירת הכתוב הוא כמסתיר טעמו של המצוה שעל ידי כן לא יבואו לזלזל בהם. (ולמה באמת אין טענה זו צודקת אם זה הטעם באמת? מאותו הטעם עצמו שיש את המצוה, כי בפועל לא יתעוררו בני אדם בלי שופר וכולי האי ואולי עם השופר). וכמו כן יש עוד טעם חינוכי לא לספר את כל טעמי המצוות אלא להגיד שהם חוקים, והמתבונן בסוף הלכות מעילה שהוא המקום העיקרי המשנה תורה שמאריך רבינו על חשיבות קיום המצוות בלי טעם יראה שהוא בעיקר מדבר על חשש שאם לא ידעו את הטעם לא יקיימום, ובאמת גם לשיטת רבינו שיש לכל המצוות טעמים קשה להשיגם ולא ישיגם כל אחד, ולפיכך הוא מאריך בשכר קיום המצוות גם בלי ידיעת טעמם, וכדברי חז"ל חוקה חקתי וכו').

ד. וייתכן לפרש אף באופן יותר פשוט, כי אמנם דעת רבינו מצד עצמו שיש למצוות טעמים, אבל לא מפני כן הוא חייב להציע את הדעה הזו בכל מקום, והוא יודע שרבים מחכמי ישראל סוברים שאין לכל המצוות טעמים, ואין ענין זה עסקו במקום הזה, אבל יותר חשוב לו שיתעוררו בתשובה, ולכן הוא כותב על דרך 'לדבריכם', אע"פ שתגידו שתקיעת שופר הוא גזירת הכתוב מכל מקום תוכלו להסכים שמכל מקום רמז יש בזה, ובכך השיג את מטרתו העיקרית כאן שאיננו הצעת שיטתו אודות טעמי המצוות אלא הכנסת ענין השופר לתוך המסגרת של תשובה ותיקון המעשים.

והתבונן היטב, בכל פעם שמישהו אומר משפט במבנה זה, 'א אבל ב', או 'אע"פ ש.. מכל מקום..', צריך תמיד לשים לב היטב מה הוא נקודת החידוש בדבריו ובאיזה צד הוא באמת מדגיש. ולפעמים אע"פ שמבחינת התוכן שני אנשים אומרים דבר אחד, שהרי 'א אבל ב' שקול לוגית ל'ב אבל א', מכל מקום היפוך הסדר, או בגלל שהם מגיעים על רקע 'הוה אמינא' אחרת, מהפך את הדגשת המשמעות לגמרי.

לדוגמא שנים שיאמרו על איש אחד זה יאמר 'אמנם הוא תמים אבל הוא צדיק' וזה יאמר 'אמנם הוא צדיק אבל הוא תמים'. הראשון מתכוון לשבח אותו והשני מתכוון לבקר אותו. וכך הוא כאן, אילו אמר רבינו 'אע"פ שנתתי טעם יש לידע שבעיקר הוא גזירת הכתוב ו'רחמנא אמר תקעו', היה נכון לראות את הדגשת החידוש בדבריו שהוא אומר שבאמת אחרי כל הטעמים יש את המצוה בלי טעם. אבל עכשיו שהוא אומר להיפך, ואנחנו יודעים שהרבה חושבים שלמצוות אין טעם ואינם אלא גזירת הכתוב, הרי רוב ההדגשה בדבריו נמצא בצד של 'מכל מקום רמוז יש בו', ולא בצד של 'גזירת הכתוב הוא'.

[באופן דומה, אבל הפוך, נראה לי לפרש דבריו למעלה בפרק ב' הלכה ו' "אע"פ שהתשובה והצעקה יפה לעולם בעשרת ימים שבין ר"ה ויו"כ היא יפה ביותר", שכוונתו הוא דווקא להדגיש את יופי התשובה והצעקה בכל זמן ולא את מעלת עשרת ימי תשובה, כי בוודאי מעלת עשיית ידוע לכל מכבר מן המסורת והמנהג ולא רבינו מחדש אותו, אבל ב'אע"פ' הוא מדגיש שלא לטעות שזה ענין עצמי בעשיית, אלא תמיד התשובה והצעקה יפה, ואע"פ שכל זה לכאורה אינם אלא דברי הגמרא. והארכנו בזה בשיעורי קדושת הזמנים ואי"ה נכתוב בזה]

ה. באופן אחר קצת ניתן להבין הדגשה זו שהוא גזירת הכתוב כמבטא לא ענין אמוני ביסודי טעמי המצוות אלא ענין הלכתי בגדרי מצוות תקיעת שופר. ובאופן זה מצינו לרבינו שהוא משתמש במושג 'גזירת הכתוב' כמה פעמים במשנה תורה. (ראה כל הרשימה במקורות ועיין בהם) כלומר 'גזירת הכתוב' בהם איננו ענין כללי, כי זה שאלה כללית אם כל התורה גזירות או יש בהם טעם. אבל הוא ענין פרטי בתוך הלכה. כי ישנם שני סוגי הלכות יש שהם באמת תלויים בטעם, וכדבריו הלכות אישות כה, ב', 'שדברים אלו דברים של טעם הם ואינם גזירת הכתוב', כלומר הדין המובא שם הוא מהכרע הדעת באיזה אשה יש חזקה שבדקה, ולפיכך הדין ישתנה לפי הטעם אע"פ שהוא מפורש בגמרא. משא"כ דין פסול עדות קרובים והיתר אוהבים, זה דוגמא לדין שהוא גזירת הכתוב ואין הולכים בו לפי הטעם שאז היינו צריכים להכשיר עדות קרובים שונאים ולפסול עדות אוהבים. ובוודאי שאליבא דאמת ברמת 'טעמי המצוות' גם לדין זה של עדות יש טעם, אלא שאיננו טעם פרטי בתוך הדין שאין דנים בדין לפי הטעם העולה בו על הדעת, אבל לא שהוא נגד ההגיון כי בוודאי להקב"ה יש היגיון ותכלית שאמר דין זה, אלא שכך מחייב היגיון זה שיתנהג זה כ'גזירת הכתוב' ולא כטעם.

וכן ניתן להבין כאן, שהוא מדגיש שאע"פ שאגיד לך טעם אל תטעה שתקיעת שופר דומה לחזקת מומין שבסתר שנידון לפי הטעם, אלא זו מן המצוות שאינם נגדרים כפי טעם זה. ובאמת שאין זה דבר פשוט לדעת באיזה דברים הולכים לפי הטעם כי בהרבה מצוות גם מצוות דאורייתא הטעם אינו ברמה של טעמי המצוות שאינם מכריעים להלכה אלא ברמה של גדרי המצוה, (עי' דברי רבינו באיסור לשוב מצרימה בהלכות מלכים), והרבה פעמים אפילו שאין טעם כתוב בגמרא מבינים פוסקים שבוודאי זה הטעם ומשנים את הדין לפיו. לפיכך אומר רבינו כאן אמירה הלכתית, שהטעם הזה בבחינת ההלכה איננו טעם התקיעה אלא רמז.

[ונראה לי שזה התשובה לסתירה הידועה שבמו"נ כתב טעם מצות שלוח הקן ודחה את המאמר האומר על קן ציפור וכו' שזה לפי מאן דאמר שאין למצוות טעם, ובמשנה תורה פסק למעשה שאין אומרים זאת. אבל המדייק בהלכות תפלה יראה שהוסיף שאין מצוה זו רחמים שכן אילו היתה התורה מרחמת על בעלי החיים היה אסור לשחוט אותם בכלל. הרי שגם כאן הגדרת שלוח הקן כ'גזירת הכתוב' הוא פרטי לגדר ההלכה, בוודאי מצד הטעם של טעמי המצוות הוא רחמים, אבל עדיין לפרטי המצוה אין טעם נודע לנו כפי שכתב שם פכ"ו, כי אילו הלכנו לפי הסברא של רחמים היה הדין משתנה ביחס לשחיטת כל בעלי חיים ואין הדין כן]

ו. ויש להוסיף עוד נקודה. כי יש להסתכל כאן משני הצדדים, או מצד 'גזירת הכתוב הוא', או מצד 'רמז יש בו'. כלומר ייתכן שהוא מקדים את זה כי חשוב להגיד שזה גזירת הכתוב. אבל ייתכן גם שהוא מקדים

את זה מצד הטעם, שחשוב להבין שאיננו טעם ממש כי אם רמז. ואת זה ניתן להבין בכמה אופנים. הראשונה הוא העולה מן המקום הכי דומה לזה בהלכות מקוואות, ששם אומר שטומאה וטהרה אינם מדברים שדעתו של אדם מכרעת בהם. והנה שם יש לזה בוודאי מובן ביחס להבנת המצוה עצמו. כי זה לאפוקי הצד שטומאה וטהרה הם עניינים ממשיים שחל בהם טומאה וטהרה על ידי המעשים הנגדרים בהלכותיהם. ורבינו שולל צד זה בפירוש במו"נ ג, מז, שאין לדעתו בעולם מהות של טומאה וטהרה, אלא הכל גזירות הכתוב של התייחסות בני אדם כפי הסיבות שיש לכך. ולכן באמירתו שטהרת המקוה הוא גזירת הכתוב יש אמירה חיובית על אופי הכוונה במקוה, שלא תחשוב שהמים האלה ממש מטהרים, אלא ההלכה הוא גזירת הכתוב והתייחסות, ואם תרצה להיטהר באמת כלומר להגיע אל טהרת הדעת, לא יספיקו לך כל מימי מקוואות שבעולם עד שתכניס נפשך במי הדעת בכוונתך, כלומר תלמד ותחליט לפרוש מן הדעות הרעות וכו'.

ובאופן דומה ניתן להעלות על הדעת כאן, שהוא אומר שזה רמז בכדי שלא יעלה על הדעת שתקיעת שופר בעצמו פועל התעוררות רחמים על ידי גוף המצוה, וכפי שמשמע מפשט כמה מאמרי חז"ל, או שהוא פועל תשובה מצד עצמו, לא אלא מעשה המצוה הוא גזירת הכתוב שיש לעשות כן. ואילו הטעם של התעוררות תשובה וממילא התעוררות רחמים וערבוב השטן וכו', כל זה איננו כי אם רמז בגוף המעשה, כלומר אם תתעורר לעשות תשובה אכן תיטהר כמו הנטהר כשנותן ליבו למי הדעת, אבל אם לא תתעורר משינתך לא יעזרו לך כל שופרות שבעולם אליבא דאמת ולא תעורר שום רחמים ולא תערבב שום שטן ולא תשיג שום תשובה וסליחה.

ז. שנית היה אפשר להסביר באותו כיוון, שרבינו מבחין היטב בין טעמים שהם טעמים אמיתיים למצוות, ובין מדרשי חכמים שהם כמו מליצות ורמזים המעוררים את האדם ללכת בדרך טובה כמליצת השיר, אבל לא התכוונו בזה לתת טעם למצוה כלל (עי' דבריו על טעמי הלולב סוף פמ"ג). והיה אפשר לחשוב שכך הוא סובר כלפי הטעם שחידש למצוות שופר שאינו באמת בגדר טעם למצוה ממש אלא הוא יותר כמליצת השיר שהשופר מעורר ישנים כמו שקולו מעורר כך הוא מרמז התעוררות הנפש לתשובה. אמנם פירוש זה נסתר מכך שרבינו עצמו במו"נ מביא טעם זה כטעם עצמי לראש השנה ולתקיעת שופר שבו. ואפשר לדחוק.

ח. עוד דרך נפלאה יש ללכת בו, ולהבינו נקדים.

רמזי סתרי תורה שאינם מפורשים במצוות עצמם

רמז יש בו.

המילה רמז הוא לשון חכמים, כנראה מארמית, במקרא הוא נמצא אחת בלבד בצורה אחרת איוב טו, יב 'ומה ירזמון עיניך', ויש בו בלשון חכמים ארבעה עניינים קשורים שחשוב לדעת להבחין בהם.

א. פירושו הראשון סימן הבא במקום דיבור, כמו 'חרש רומזים לו ונרמז', וזה גם משמעותו באיוב, כלומר מה אתה קורץ או מראה בעיניך, ובגמרא 'הקורא ק"ש לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתותיו ולא יורה באצבעותיו'. נראה שלשון רמז הוא על תנועה בעין דווקא. **wink, flash**

ב. מובן שני יש לו אצל חכמים ביחס לפרשנות הכתובים, שהוא דבר שאפשר להוציא מן הפסוק אע"פ שאינו כתוב בו באמת, וכאילו הפסוק קורץ בעיניו שאפשר להבינו כך. ולמשל 'רמז לניסוך המים מן התורה', 'רמז ליחוד מן התורה' שאינו לימוד גמור אלא אפשר להוציאו מזה, והוא לכאורה מקביל ללשון המשנה 'אע"פ שאין ראייה לדבר זכר לדבר'. וכך נמצא גם בלשון רבינו 'אמרו חכמים דרך רמז'

ג. מובן שלישי יש לו בדרשות חכמים שהוא סימן מוצנע על העתיד, למשל 'וימד שש שעורים – רמז רמז לה וכו'. או 'ארבעה צדיקים שניתן להם רמז ונרמזו', כלומר ניתן להם נבואה לא מפורשת אלא כבקריצה והבינו. ובמובן זה הוא מובא אצל הדורשים (מי הראשון? נמצא בזוהר אבל שם דוקא הר' לא רמז לרמז אלא לראיה, אלא שהענין אחד, אבל אצל רמב"ן עה"ת זהו הנקרא רמז אצלו בכל מקום, והוא נתלה בלשון חכמים 'סימן לבנים'). על ארבעה סוגי פירוש התורה פרד"ס, ורמז היינו רמזים שיש למצוא בתורה נבואות שאינם מפורשות, על דרך מעשה אבות סימן לבנים. והוא מקביל לפירוש הטיפולוגי בחלוקה הנוצרית.

ד. מובן רביעי הוא מה שמבינים על פי רוב אצל אחרונים ברמז של פרד"ס שיש סוג מסוים של דרשות שהם 'רמזים', כמו גימטריות ראשי תיבות וכדומה. [ואינו הפירוש האמיתי לענ"ד כי אין זו חלוקה הוגנת, שהרי אין זה שונה מהותית משאר דרכי הדרש ובכל אחד מאופני הפירוש יש פירושים פחות או יותר מפורשים] אע"פ שמובן זה קשור קצת להגדרת המילה שהם פירושים פחות מפורשים.

ה. ואצל הרמב"ם יש בו ענין חמישי נסמך על כל זה, ויש להבינו ביחס לסוד התורה שהוא סוד הערת השופר כפי שיסביר בהמשך, וביחס לסוד טעמי המצוות ואופני כוונתם.

הר"מ משתמש במילה 'רמז', כשם נרדף ל'הערה'. (ראה לדוגמא באגרת לתלמיד בתחילת המורה "החילותי לרמז ולרמז לך רמיזות", ועוד מקורות שנאספו. וכנראה זה קשור לשפה הערבית וכן אבן סינא כתב ספר מפורסם 'הרמיזות וההערות', וכן בחוה"ל מדבר הרבה על 'הערת התורה' וכו') ועניינו שם שיש סתרי תורה שאינם נמצאים בתורה בפירוש וגם בדרך לימודם מרב לתלמיד אין הרב מוסר מהם אלא ראשי פרקים וצריך התלמיד להיות 'נבון לחש', (כפירושו א, ל"ה) שמבין רמיזות הרב ומפענח מהם דבר מתוך דבר. כי אינם דברים שאפשר להעבירם במפורש. וכפי המתואר בהקדמה במשל הברק. (ועי' שגם רמיזה הוא כמו ברק בעין בשפתו המקורית ואולי יש קשר לשוני ביניהם וזה פשר משל הברק שהוא משל על רמיזות והערות).

וכן בכמה מקומות במשך הספר משתמש רבינו במילה 'הערה' כהקדמה לדבר חשוב שיש בו סוד שאיננו מפרש כל הצורך, שהוא אומר הנני מעיר לך עכשיו על דבר, שאי אפשר לפרשו בשלימות ותשים לב להיות נבון לחש ולעמוד על סודו כראוי.

וכן, כאשר רבינו מתחיל להכניס אותנו כאן לסוד סתרי טעמי המצוות (וראה כי גם זה המצוה הראשונה שהוא מפרש טעמה באופן מפורש במשנה תורה, ויש צורך להכניסנו לסוד הזה מעט מעט). הוא אומר לך כי כדי להיות מבין על טעמי המצוות צריך להתחיל להיות נבון לחש ולהבין רמזים. וכבר אמרו מאן דמחוי במחוג קמיה מלכא חייב מיתה כי בכדי לעמוד בהיכל מלך צריכים לעמוד על כל הרמזים ולדעת לתקשר בהם. וכן מי שרוצה להיכנס להיכל המלך הגדול החופף עלינו תמיד (כלשון סוף מו"נ שהוא הרמז כאן בהערה כדלהלן) הרי הוא חייב להתחיל להתלמד ברמזים, שבאופן זה בלבד נמסרים סתרי תורה. ובאופן זה בלבד נמסרים טעמי המצוות שכן מי שאין לו בינה להיות נבון לחש שיהיה לו חוש ברמזים לעולם לא יבין טעם מן הסוג הזה שהשופר מעורר ישנים, כי מה לקול היוצא מן השופר ולתשובה. רק מי שמתרגל בחוש שמיעת הרמיזות שיועד למצוא גם בדברים שאינם מפורשים את המדרגות הנסתרות והנעלמות הוא שיכול להתחיל לשמוע את טעמי המצוות מתוך הנגלה של מעשיהם הנראה כגזירת הכתוב.

הרמז הוא הערה לעורר ישנים

ודע עוד, דרמז ו'הערה' זו, הוא גם בעצמו 'ההערה' שהשופר 'מעורר' ישנים, כי אותו המילה ואותו השורש הוא הערה מסוג הזה והערה מסוג הזה (גם בערבית - תנבחה). וזו באמת המשמעות המקורית של 'הערה', לא (comment) אלא הערה מלשון התעוררות, שתשים לב ותעורר את דעתך לשמוע כאן למשהו יותר

גנוז ממה שנאמר בגילוי. וכל זעקת השופר לפי פירושו של רבינו איננו אלא זה עצמו שנתחיל לשמוע רמיזות והערות האמת, שהוא ההערה עצמה.

[וכן בזהר ובכתבי רמד"ל רווח המונח 'להתעורר' בפירוש פרשה או פסוק, ושם יש לו גם דימוי מיני כחתן המתעורר לקראת כלה, אתערותא דלתתא, והוא אותו הענין שיש לעורר ישנים מן הפשט ולהביט אל הסוד]

ביאור מבנה הרמז

הרמז של רבינו מחולק לשני חלקים שהם שלשה. שני החלקים הם כמו פירוש זה לזה. הראשונה הוא כמו כלל קריאת השופר. התעוררו מן השינה, וחזרו בתשובה. בפעם שניה הוא מתחיל מחדש ומפרש מהו בעצם ההתעוררות ומהו השינה. ההתעוררות הוא 'וזכרו בוראכם'. והשינה הוא 'ושוגים כל שנתם בהבל וריק וכו'. ושוב הוא מפרש עוד עניין בהתעוררות זו, ומפרט יותר בדרכי התשובה. והרי לך כל נוסחו מסודר כדעתי. ושוב נפרש מילה במילה.

עורו עורו ישנים משנתכם,

והקיצו נרדמים מתרדמתכם.

וחפשו במעשיכם,

וחזרו בתשובה.

וזכרו בוראכם,

אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן,

ושוגים כל שנתם בהבל וריק,

אשר לא יועיל ולא יציל.

הביטו לנפשתיכם,

והטיבו דרכיכם ומעלליכם,

ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה,

ומחשבתו אשר לא טובה.

פירוש חלק הראשון

חידוש רבינו שהתשובה הוא התעוררות ושהשופר הוא מעורר

כלומר (כאילו השופר אומר):

עורו עורו ישנים משנתכם!

והקיצו נרדמים מתרדמתכם!

הדימוי הראשון של התשובה פה הוא 'התעוררות מן השינה'. ומאחר שיש בידו הדימוי הזה והוא מסמל אצלו את עיקר עבודת התשובה, וממילא כאשר מדמיינים אתה תשובה כהתעוררות מן השינה הדרך קלה לראות שזוהי הרמז של תקיעת שופר, שכן השופר תוקע בקול גדול ובוודאי יכול הקול הזה לעורר ישנים. ואדייק, שני החלקים האלה כאחד הם חידוש גדול שלא מצאתי להם מקור לפני דברי רבינו.

המפרשים כולם מחפשים מקורות מדברי חכמים שיהיה השופר ענין התעוררות תשובה, ואכן נמצא בפסיקתא דר"כ ובויק"ר שדרשו שופר מלשון שפרו מעשיכם, אך משם ראייה להיפך שהוצרכו להגיע למדרש שם שופר ולא אמרו את המובן מאליו בצירוף של רבינו שקול השופר הוא קול מעורר ישנים. ובכל מדרשים אלה עיקר ההדגשה הוא על שהם 'מפתים את בוראם בתרועה', ושהוא 'עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים', ואכן שיפור המעשים הוא חלק בזה אבל לא חלק יותר עיקרי מהזכרת זכות אבות וסגולת המצוה עצמה ועוד. ועכ"פ אפשר לראות בדברי חכמים מקור שיש לעשות תשובה, אבל לא שהתשובה הוא ענין התעוררות מן השינה.

וכן בלשונות המקראות, שורש התעוררות נמצא בהתעוררות לשיר כמו עורי דבורה, ובהתעוררות לנבואה כמו וישב המלאך הדובר בי ויעירני. ובהתעוררות כללית שה' מעיר רוח מישוהו לעשות דבר, כמו העיר ה' את רוח כורש, והתעוררות למלחמה כמו ועוררתי את בניך ציון. והתעוררות אהבה כמו בבקר בבקר יעיר לי און. ומעט אולי התעוררות מן השינה כמו תחת התפוח עוררתיך. ובכולם אין לזה קשר עם התשובה. והנה כל הנביאים מאריכים על דבר התשובה ואין אחד מהם שמשתמש בדימוי הזה של התעוררות מן השינה.

כמו כן בכל דימויי קול השופר במקראות שאנחנו קוראים מהם בשופרות של ראש השנה, ישנם הרבה משמעויות לקול שופר לאסוף את העם למלחמה או להזהיר מצרה מתקרבת או לתקוע בחגיגת שמחה, ושימוש זה של שופר לשמש כמו קול שרון מעורר לא מציינו כלל. רס"ג אסף עשרת טעמי תקיעת שופר ואת רובם בנה על דימויי המקראות, חוץ מאחד מהם והוא שהשופר מכריז על התחלת עשרת ימי תשובה וכל הרוצה לשוב ישוב, ולזה לא מצא מקור מן המקרא אלא מן הסברא שכך ינהג המלך. ואף הוא לא פירש את הרמז הזה כרבינו שהשופר מעורר ישנים אלא שהוא כהכרזת המלך. (ואמנם לשימוש השופר בהכרזות המלך יש מקור במקראות).

התעוררות הוא תפיסה תודעתית

ההכרח הזה מחייב אותנו להתעורר לכך שהדימוי הזה הפשוט כ"כ לרבינו, ובעקבותיו נעשה פשוט לנו, שאנחנו מדברים על התעוררות כאחד מן הדימויים העיקריים לתשובה ושיפור, (וכן בזהר באופן אחר כנ"ל), הוא מן התפיסות הנובעות מתפיסתו השכלית את עיקרי העבודה. ויש להשכילו. עוד לא חקרתי אחר המקור של הדימוי הזה באופן היסטורי, ובוודאי יש לו היסטוריה. אבל מתוך רמיזות לשון רבינו שאספתי ניתן להבין בקלות את המשמעות העיקרית של הדימוי הזה והמהפכה הגדולה שהוא מהווה בהבנת עיקר העבודה שאליו קורא השופר.

[ודע, שאם נראה שהנני דורש 'גזירה שווה' בדברי רבינו, אין זה אלא לנוחות ההוכחה, ובאמת לשונות רבינו מדוייקים תמיד וניתן ללמוד מהם, אבל בתנאי שמבינים את המושגים העיקריים שבו הוא חושב. ונראה לי שעל זה אמרו אין אדם דורש גזירה שווה מעצמו כי אם ידרוש כל אחד מחיצוניות הלשונות בלבד יטעה וצריך לדרוש בהיקש כלומר מהשוואות העניינים ולא מהשוואת הלשונות. אבל מי שמכיר את גופי המושגים הוא יכול לדרוש בגזירה שווה כי באמת המילים שמשמשות בהם הם מדוייקים. וכך הוא לבקי בלשונות רבינו שתמיד לשונו מדוייק ויש לו מובן למי שמכיר את מושגיו].

ובכן ננתח מה המילה 'התעוררות' אומרת, היא אומרת שהמצב הרגיל הוא בעצם איננו נורמלי ורגיל כ"כ. שהאדם באופן פשוט ורגיל בעצם נמצא במצב שרבינו מכנה כאן שינה. ולהלן גם 'שכחה'. ולעומתו צריך 'להתעורר', ו'לזכור'. הדימוי העיקרי של שינה או שכחה, שלפיכך מדברים פילוסופים ומיסטיקנים בכל המקומות אודותיו, הוא של הגוף הממשיך לפעול כפי שגוף האדם ממשיך לפעול ברוב כוחותיו בשינה. אבל הדעת שלו איננו שם. שכן הוא איננו יודע מה קורה אתו כשישן והוא שוכח. וכן מבטא ענין זה מושג ה'שכחה'. כאילו בעצם יש כאן משהו שכבר ידעת, והגוף שלך לא השתנה, אבל אתה כבר שכחת ואינך מודע לענין הזה.

כבר הנקודה הזו מדגישה לנו את החידוש בהמשגה זו. כי בפשט הכתובים ומאמרי חז"ל לא נמצא לעולם את התפיסה הזו שהחיים הרגילים בגוף בעולם הזה יש בהם איזה שכחה או שינה. בפשט התורה לחיות בגוף בעולם הזה איננו אסון או שכחה. פשוט צריכים להתנהג באופן נכון וטוב בתוכו ואז נקבל שכר בזה ובבא. אבל התפיסה שכל זה איננו טוב, כי היות הנשמה בגוף כבר הוא אסון מסוג מסוים, והאדם שאיננו מודע לנשמתו ודעתו שהוא איננו מזוהה עם הגוף שלו בעצם טועה בעצמו, כי איננו יודע מהו העולם ואיננו יודע מה הוא עצמו, ושהשימת לב הזו וההתעוררות הזו תהיה עיקר ענין התשובה, זהו חידוש גדול ביותר. במילים אחרות החידוש הראשון הוא שלא די לתקן את המעשים צריכים גם ובעיקר להתעורר.

התעוררות הוא אל ידיעת האמת בשכלו

ואל מה יש להתעורר? את זה נלמד בעיקר מתוך שני לשונות שבהם השתמש רבינו במילים הללו עצמם, והם לשונו בהלכות מזוזה ולשונות במו"נ ג, נ"ב. (והובאו בשלימות במקורות). ובם מבואר יותר השימוש בדימוי השינה. כי ההבדל העיקרי בין הישן והער איננו בגופו כי אם בנשמתו. כלומר בשכלו ודעתו. ואם כן כל אדם שעוד לא השכיל את האלוהות הוא כישן. ומה יש לו להשכיל, לא רק שיש אלוה אלא שהוא יודע שיש אלוה, ושזוהי הדבר היחיד שראוי וניתן לדעת ולחשוב עליו תמיד, לא בפעם אחת בלבד כי אם תמיד ולבסס על זה את החיים. וכך לשונו במו"נ "יעור משנתו וידע שהמלך הגדול המחופף עליו והדבק עמו תמיד הוא גדול מכל מלך בשר ודם, וכו'". וכן בהלכות מזוזה מבואר נקודה זו עצמו, שהמזוזה מזכירה ומעוררת אותו מן השינה שהוא נכנס ויוצא מביתו כאילו הוא דבר קיים, ולאמיתו המלך הגדול שהוא השכל שעל ידו קשר הבורא בנברא הוא נמצא עמו תמיד ויש לחשוב עליו תמיד ולדעת אותו בלבד.

[הרמ"א בסימן א' כותב 'ומיד שיעור משנתו ידע שהמלך הגדול וכו'. וציטט את לשון המורה. וכבר העירו עליו שאין כוונת רבינו שבזמן שהוא מתעורר משנתו יזכור את זה אלא התעוררות זו מן השינה משל הוא וגם בכל שעות היום מי שאיננו יודע את זה הוא ישן, אבל רבינו משה איסרליש עשה מן המשל של רבינו משה מיימוני מנהג ועבודה יומיות בדיוק כפי שעשה משה רבינו עצמו שתיקן לנו מצוות מזוזה לזכור ה' ביציאתו ובכנסיתו ותיקן לנו מצוות תקיעת שופר בראש השנה לעורר מן השינה, כך מצא הרמ"א לעשות מעצם הקימה בבוקר עצמו משל להתעוררות זו, עוד בטרם יסתכל במזוזה וישמע את תקיעת השופר].

החזרה בתשובה מתוך התעוררות הדעת

וחפשו במעשיכם, וחזרו בתשובה,

אחר שהתעוררו הישנים מן השינה, וכבר ידעו את שלהם, לא די בכך אלא הם צריכים גם לחפש במעשים שלהם ולתקנם. וזהו הנקרא חזרה בתשובה. וזה כלל בלשון רבינו הרבה פעמים הוא כופל משהו באופן שנראה מוסיף אבל הוא מתכוון לפרש ביטוי אחד בביטוי שבא לפניו או לאחרי. כן כאן 'חזרו בתשובה' הוא בעצם ביטוי שאין לו מובן פה כי זהו כלל כל ההלכה הלכות תשובה, אבל מה נקרא לעשות תשובה, כבר ביאר בפרק ב שאיננו כי אם עזיבת המעשים הרעים, וזה התכוון לומר כאן חפשו במעשיכם. וביתר

הרחבה כל ההתעוררות המבוארת כאן הוא הוא עיקר החזרה בתשובה שמדברים עליו וזה מה שהוא מפרש.

דיוקים בלשונות החלק הראשון

עורו עורו ישנים משנתכם! והקיצו נרדמים מתרדמתכם!

הנרדם מבואר הלכות קריאת שמע ב, יב ומגילה ב, ה שהוא עמוק מן השינה, שאפשר להיות מתנמנם ויוצא ידי חובת קריאת שמע ומגילה. ולפי שהשופר מזכיר את יחוד ה' כקריאת שמע עליו לפחות לא להיות נרדם. וזה דרש. לפי הפשט הם הכפלת דברים לתפארת המליצה. מקור מליצת 'מעורר ישנים ומקיץ נרדמים' הוא מתפלת נשמת בשבח ה' וראה איך הפכו רבינו לקריאה אל האדם. ובהתאם לכל הפיכתו את השופר מקריאת האדם בתפלה אל ה' שיזכור אותו אל קריאת ה' לאדם שיתעורר ויעשה תשובה. והן הדברים שהתעוררות ה' להתנהג במידת הרחמים הוא על ידי שיעשה האדם תשובה.

וחפשו במעשיכם, וחזרו בתשובה

לשון הכתוב איכה ג, מ: "נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'". ובלשון חכמים ברכות ה, א מאותו הפסוק 'יפשפש במעשיו'. ורבינו נוקט לשון מקרא במקום האפשר כדרכו. פסוק זה מובא גם להלן ה, ב ובשמונה פרקים פרק ח' בתוך הקשר הפרשה כמקור שחייב תשובה נובע מתוך הכרת הבחירה, לפי שהרשות נתונה נחפשה דרכנו וכו'. ולהלן ז, ג "כן הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו וכו'". ובהלכות תעניות א, יב בטעם תענית חלום "שישוב ויעור במעשיו ויחפש בהן ויחזור בתשובה".

פירוש חלק השני

האמת מול הבלי הזמן

וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן.

עכשיו שכתב את קריאת השופר בכללות הוא מפרש מה בעצם כוונתו העיקרית בכל זה. ובדברים הללו יש חידושים גדולים ביחס למה שאנחנו היינו מצפים שהוא דרשת ההתעוררות לתשובה. שכן אין רבינו ממשיך ומפרט חזרו בתשובה.. ממצוות עשה וממצוות לא תעשה וכו', וכפי שפתח בפרק א. אלא מה שהוא מעורר בתשובתו הוא הכל דברים מופשטים לגמרי (לחדד את הענין – אילו נמצא דרשה זו בפי חכם מחכמי אומות העולם יסתדר הכל, אין בו שום יחס פרטי לתורה ומצוות). והמילים שהוא משתמש בהם כולם הם קודים אצלו למעלות השכליות ולהשגת האמת שהוא האל בדרך אמיתית והעמדת עיקר החיים על זה.

לומדים אנחנו כאן כי השינה הגדולה שממנו מעורר השופר הוא 'שוגים כל שנתם בהבל וריק', והבל וריק אלה הם 'הבלי הזמן', שהם מנוגדים אל 'האמת'. כל מילה מאלה המילים מרמז עולמות שלמים בתפיסת האמת של רבינו, ולא נספיק להביא שיעור הפעמים שהשתמש במילה 'אמת', 'דרכי האמת', וכדומה, ולהראות שהוא כל מגמתו. (ואי"ה נאסוף מעט) אך דרך כללי נוכל להבין כפי המבואר במו"נ ח"א פ"א, כי השגת האמת הוא שם עבודת אדם הראשון קודם החטא כלומר עיקר עבודת האדם, שלא יפנה אל האכילה ושתייה שהם רמז חטא עץ הדעת ואל הנהגת המדינות שהוא רמז והייתם כאלהים, שכל העניינים הלאה טוב ורע מקרי אמת ושקר לא מקרי. ואמנם עבודת האמת הוא השגת הדברים כפי אמתתם, בדרך שכלית מוכרחת ולא מקרית, כלשונו בהקדמת המורה. הרי כי האמת הוא מילה שמתאימה אך ורק להשגה שכלית שבה ייתכן הקטגוריה אמת ושקר והוא עבודת האדם השלם שבו רמז אדה"ר קודם החטא, ולא שום דבר אחר.

ומה הוא הדבר שהוא השגה אמיתית? איננו כי אם מציאות האל, כי הוא לבדו מציאות אמת לאמיתו, כפי שביאר ביסודי התורה פרק א, שלו לבדו אמת ואין לאחר אמת כאמתו, כלומר הוא לבדו מחויב המציאות וכל השאר אפשרי המציאות. שהוא הגדרת רבינו לאמת. כלומר לידיעה אמיתית. וכפי הגדרות הפילוסופים כי הידיעה באמת לא תיתכן כי אם בדבר קבוע ומוכרח, כי ההשגה השכלית הוא להשיג שהדבר חייב להיות כך. ולפי שכל העולמות הנבראים אינם חייבים להיות מצד עצמם כלל אם כן אין ההשכלה בהם השגת אמת לאמיתו כלל ואך השגת האל הוא השגת אמת.

ולפיכך הניגוד אל 'ידיעת האמת' הוא 'שכחת האמת בהבלי הזמן'. ומה הם הבלי הזמן ומה חטא הזמן להיות הבל. [גם לכינוי זה יש היסטוריה שנלאיתי לחקור כרגע] אך עיקר גדר הזמן היינו הדברים המתהווים וכלים חולפים והולכים. והיינו כל העולם הנברא. שכולו הוא תחת הזמן כלומר תחת התנועה [ויש בזה העמקה בשיטת רבינו עיין בחלק ב בענין בראשית והתחלת התנועה ועוד יש לדייק בזה] של התהוות וכליון או לפחות של אפשרות המציאות. ולפיכך להיות חושב על מושגים של אלהים יודעי טוב ורע הוא להיות שקוע בהבלים של הזמן, בדיוק כפי שקהלת מתלונן שכל העולם הוא הבל הבלי כלעומת שבא כן הולך וכל הזמנים משתנים והולכים. כללו של דבר הבלי הזמן היינו עולם השינוי. ועיקר הגדרת האמת הוא אני הויה לא שניתי שהוא איננו משתנה ומצד זה הוא האמת וזה היפך הבלי הזמן.

וכן תמצא מבואר בפירוש כאשר רבינו מתאר את דרכי הנבואה, שהנביא הוא הפורש ממחשכי הזמן והבלי הזמן ודעתו פנויה תמיד לחשוב בדברים האמתיים הנצחיים שהם הצורות שתחת כסא הכבוד ובמציאות האל עצמו שהוא אמת לאמיתו. וכך הוא לשונו בפירוש אצל הזכרת המזוזה " וידע שאין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם". היינו שזוהי הזכרת האמת מול העולם החולף הנקרא הבלי הזמן לפי שאין ידיעה אחרת עומדת לעולם, וזה לפי שאין דבר אחר עומד לעולם אלא צור העולם. (וענין צור העולם עי' מו"נ ח"א משמעותו שהוא השכלת האל מתוך שהוא מקור מעשה בראשית בסוד ושמתין בנקרת הציר, וזהו השגייה כדלהלן).

זכירת האל ושגיתו מול שגיית ההבל

ושוגים כל שנתם בהבל וריק, אשר לא יועיל ולא יציל.

אלא שנזקקים אנחנו ל'דרכי האמת' שהם השכלת כל העולמות שהם מתוך אמתת המצאו כי על ידם נכיר את האחד אמת, והשכלה זו הוא עיקר מצות אהבת ה' וזכירתו כנזכר בדברי רבינו פעמים רבות. והרי ספר אהבה הוא בעצם ספר הזכירה כהגדרתו בפתיחת הספר. כי הוא המצוות הרבות הקבועות המזכירים אותנו את ה', ולמה נקרא אהבת ה' זכירתו. זהו ענין ה'שוגים בהבלי הזמן' שלעומתו ביאר רבינו במצוות האהבה בסוף הלכות תשובה ובהלכות תלמוד תורה שצריך האדם 'לשגות בה'. ושגייה זו ביאר בדימוי אהבת האשה שאין דעתו פנויה מאהבת אותו האשה. כלומר שצריך האדם לזכור תמיד את ה' ולחזור על זה תמיד. ובמה הוא זוכר אותו תמיד הוא מצות האהבה שהוא לימוד הדברים המביאים לידי אהבה שהם כל מעשי עולם.

ונמצא בחלק זה יש הן תיאור מדויק יותר של מהו השינה ומהו הערות, והן עצה מעשית כיצד ניצלים מן השינה, כפי שהשינה הוא לשגות בהבל וריק כך ההתעוררות הוא זכירת הבורא ואהבתו שהוא על ידי התבוננות בכל מעשה בראשית והתורה שהוא בוודאי מדע ארוך מאד ממלא כל זמן האדם ועל זה נאמר במזוזה בשבתך בביתך וכו'.

הבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל

הבל וריק הם (בתרגום אבן תיבון ממש, ועכ"פ כך מפרש רבינו את הפסוקים שכתוב בהם כך, ועי' להלן בר"פ ועוד) פעולות שאינם מביאות תכלית, כמ"ש במו"נ ח"ג פכ"ה. ולכן כל מעשי אדם שאינם מביאים לתכלית של ידיעת ה' הם הבל וריק כמ"ש שמונה פרקים פרק ה'.

ולשונות אלה הם לשונות הכתובים בעבודה זרה וניחוש כי זה עיקר חטא עבודה זרה שהוא מונע מבני אדם להשיג את ידיעת ה' בתכלית.

ושם כתב רבינו שהמפרש שיש מצוות שאין בהם טעם עושה פעולת ה' להבל וריק. וכך נאמר אנחנו על המקיים את המצוות מבלעדי שיביאו אותו לתכליתם שהוא הטעם שלהם עצמם. ולכן מה מתאים כל זה להקדמתו שיש במצוות שופר רמז שהוא הטעם והתכלית שלו, ובו עורר את בני אדם ממעשי הבל וריק שאין להם תכלית, כי כך השופר עצמו אם נקיימו כגזירת כתוב בלבד יהיה הבל וריק.

[מכאן נכתב בראשי פרקים ועוד חזון למועד]

וזכרו בוראכם

מן הכתוב קהלת יב, א: 'וזכור את בוראך בימי בחורותיך', שפירש על התשובה שעדיפה בימי בחרותו לעיל ב, א. בהלכות תענית ה, א פירש על תעניות החורבן ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב". נראה שפירש 'ונזכרתם לפני ה' הנזכר במצוות ההרעה שהוא מקור התעניות כמבואר שם א, א. וייתכן שכך פירש גם 'יום הזכרון', ו'זכרונות' הנעשים על ידי השופר כמבואר בגמרא שיעלה זכרונכם לפני. בהקדמה למשנה תורה ובמו"נ ג, מד: תכלית המצוות בספר אהבה לזכור את ה' תמיד.

[זכרון הבורא הוא מושג סופי מרכזי, 'זיכר', נזכר אצל רבינו במו"נ ח"ג פנ"א גם בביקורת נגד המרבים לזכרו בלי ידיעה ואומר שאין זה הזכרת ה' באמת]

אלו השוכחים את האמת

באופן כללי פירש בשמונה פרקים פרק ד' 'אמת' הוא שם למעלות השכליות, ובפירוט. 'אמת' ה' אלהים אמת, היינו מחוייב המציאות, שהוא הידיעה האמיתית הראשונה והיחידה שיש לדעת. יסוה"ת א, ד. וממנו 'דרך האמת' שהוא עבודת מחוייב המציאות בלבד ושלילת כל עבודה אחרת. עבודה זרה א, א. והעבודה אליו לשמה מתוך השגתו באמת הוא ה'עושה האמת מפני שהוא אמת'. תשובה י, ב ופיה"מ הקדמת חלק. ועבודת האדם התמידית שאת זו התפילין מזכירים לו הוא שיהא 'מפנה לבו בדברי האמת והצדק'. תפילין ד, כה. וכל התורה נקראת 'דת האמת'. מתנות עניים י, א. חגיגה ג, א. ושם ו. מלכים ד, י. שם יב, א. ו'תורת האמת'. סנהדרין כד, י.

עי' להלן פרק ח הלכה ה' 'שכר המצוות והיות האדם שלם בדרכי האמת'

בהבלי הזמן (גדר 'פעולת הבל' מבואר במו"נ ח"ג פכ"ה: "הפעולות יחלקו לפי בחינת תכליתם לארבע חלקים, אם פעולת הבל, או פעלת שחוק, או פעלת ריק, או פעולה טובה.. ופעולת ההבל, היא הפעולה אשר לא יכוון בה תכלית כלל, כמו שיתעסקו בידם קצת בני אדם כשהם חושבים, וכפעולות המשוגעים והנבזים". ובשמונה פרקים פרק ה' שכל פעולות העולם הם פעולות הבל כשאין מכוון להם למטרת

השלמת הנפש. ולכן "ראוי לו לאדם להיות מעביר על מדותיו על כל דברי העולם שהכל אצל המבינים דברי הבל והבאי ואינן כדי לנקום עליהם" דעות ז, ז.

האמת מול הבל הזמן ראה יסודי התורה ז, א בדרך הנביא: "ותהיה לו דעה נכונה להבין ולהשיג והוא מתקדש והולך ופורש מדרכי כלל העם ההולכים במחשבי הזמן והולך ומזרז עצמו ומלמד נפשו שלא תהיה לו מחשבה כלל באחד מדברים בטלים ולא מהבלי הזמן ותחבולותיו אלא דעתו פנויה תמיד למעלה קשורה תחת הכסא להבין באותן הצורות הקדושות הטהורות. ולהלן ט, א: "וכן הודיענו בתורה שאם נעזוב התורה מדעת ונעסוק בהבלי הזמן כענין שנאמר וישמן ישורון ויבעט שדיין האמת יסיר מן העוזבים כל טובות העולם הזה)

ושוגים (מילת 'שוגים' משמש בדברי רבינו התמדת המחשבה, כלהלן ג, יג: "שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שוגה בה תמיד כאלו חולה חולי האהבה שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא שוגה בה תמיד". ושם ו: "דבר ידוע וברור שאין אהבת הקב"ה נקשרת בלבו של אדם עד שישיגה בה תמיד". ובהלכות אישות טו, ג: מי שחשקה נפשו בתורה תמיד ושגה בה כבן עזאי. ומובן שהוא הפועל כאן לאידך זה במי שמתמיד מחשבתו בהבל וריק) **כל שנתם בהבל וריק**, (לשון הכתוב ישעיה ל, ז: "ומצרים הבל וריק". ובלשון תפלת עלינו לשבח, 'שהם משתחווים להבל וריק'. גדר פעולת ריק מבואר במו"נ ח"ג פכ"ה: "היא הפעולה שיכוין בה פועלה תכלית אחת ולא תגיע התכלית ההיא כי ימנעה מונעים, שאתה תשמע בני אדם יאמרו הרבה פעמים טרחת לריק, למי שטרח לבקש איש ולא ימצאהו, או טרח במהלך ולא הרויח בסחורתו, ויאמרו ג"כ השתדלותנו וטרחנו בזה החולה היה לריק כשלא ירפא, וכן כל הפעולות אשר יבוקש בהם תכליות ולא יגיעו התכליות ההם".

אשר לא יועיל ולא יציל (לשון הכתוב שמואל א יב, כא: "ולא תסורו כי אחרי התהו אשר לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה". תהו והבל אשר לא יועילו הוא כלשונו עבודה זרה יא, טז: "שכל אלו הדברים שאסרה תורה אינם דברי חכמה אלא תהו והבל שנמשכו בהן חסרי הדעת ונטשו כל דרכי האמת בגללן")

פירוש חלק השלישי

הביטו לנפשותיכם

לא מצאתי מקור ביטוי זה וצריך להבין משמעותו, וראה ישעיה נא, א – ב: "הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם. הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם" ופירש במו"נ א, טו: "כאלו באר שהצור שחוצבתם ממנו הוא אברהם אביכם על כן לכו בדרכיו והאמינו בתורתו והתנהגו במדותיו, כי טבע המקור ראוי שיהיה נמצא במה שיחצב ממנו", ואולי זהו כוונתו כאן ויהיה זה ביאור הזכרת זכות אבות בתקיעת שופר המבואר בדברי חכמים, כלומר שיזכור מעלת נפשות האבות ויזכור אחריהם.

והעיקר שכוונתו כאן לנפש כמבואר יסודי התורה ד, ח: "נפש כל בשר היא צורתו שנתן לו האל והדעת היתרה המצויה בנפשו של אדם היא צורת האדם השלם בדעתו ועל צורה זו נאמר בתורה נעשה אדם בצלמנו כדמותנו כלומר שתהיה לו צורה היודעת ומשגת הדעות וכו". והוא המבואר בכל ההמשך כאן שהתעוררות השופר הוא על התבוננות מתמדת בדעות האמיתיות ועליו אומר שיביט כלומר שישים לב לנפשו ולדעתו והוא עיקר התשובה שיחיה לעולם הבא כלשונו להלן ז, א: " ישתדל אדם לעשות תשובה.. כדי שימות והוא בעל תשובה ויזכה לחיי העולם הבא" והעולם הבא הוא לנפש שהוא הדעת כמבואר להלן פרק ח'.

והענין בזה מובן עם שיטת רבינו שכל עיקר עבודת האדם תלוי בידיעתו את נפשו ושימת לב אליו כדי שישלימו ויוציאו מן הכח אל הפועל, וכפי שביארנו בהרחבה בשיעורים אודות הנפש. וכך אמרו הפילוסופים בשיטה זו שבטרים ידע האדם את נפשו לא יוכל להשלים את עצמו שכן המידות הטובות

ותכלית האדם כולם תלויים בהכרת האדם כוחות נפשו ותכלית כל אחד מהם שהם המידות הטובות ותכליתם.

והטיבו דרכיכם ומעלליכם, (לשון הכתוב ירמיה ז, ג: "כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל היטיבו דרכיכם ומעלליכם ואשכנה אתכם במקום הזה". היטיבו דרכיכם ייתכן שהוא שיפור הדרכים הראויים לשיפור). לפי שיש 'דרך האמת' כך יש דרכים שאינם אמת וצריכים הטבה.

ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה (פי' מידותיו הרעות, כמ"ש דעות א, ז שמידות הטובות הבינוניות נקראים דרך הטובה ודרך ה', "והם הדרך הבינונית שאנו חייבין ללכת בה נקראת דרך זו דרך ה' והיא שלמד אברהם אבינו לבניו שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו'". וכן להלן ז, ג שיש לשוב ממידות רעות והביא לראיה פסוק יעזוב רשע דרכו. עזיבת הדרך הרעה ייתכן שהוא נטיית מי שהורגל בדרך רעה לצד שני),

ומחשבתו אשר לא טובה. (פי' דעותיו הבלתי נכונות. ואופן התשובה מן המרי בעיון פירש במו"נ ג, מ"ו שהוא על ידי פנות מחשבתו מענייני העולם והחשיבה ודקדוק במה שראוי להאמין באמת. "דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה" – כמ"ש בנבואת דרשו, ישעיה נה, ז – "יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו". ורבינו מפרש שלא תאמר דרכו הטובה אלא הרעה. והוא הפסוק שהוא מקור לסדר התשובה בפ"ב ה"ב. ודייק שם 'יעזוב חטאו ויסירונו ממחשבתו'. ובפ"ז ה"ג פירש שאל תאמר שאין התשובה אלא מעבירות שיש בהם מעשה אבל הוא גם ממידות רעות והביא כמקור פסוק זה).

מקורות לימוד והקבלות הלכות תשובה פרק ג: מסודר נכון

א: שיקול הזכויות והעוונות בכללות

א.

כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכויות ועוונות.

מי שזכויותיו יתירות על עוונותיו, צדיק.

ומי שעוונותיו יתירות על זכויותיו, רשע.

מחצה למחצה, בינוני:

ב.

וכן המדינה, אם היו זכויות כל יושביה מרובות על עוונותיהם, הרי זו צדקת.

ואם היו עוונותיהם מרובים, הרי זו רשעה.

וכן כל העולם כולו:

ג.

אדם שעוונותיו מרובין על זכויותיו, מיד הוא מת ברשעו, שנאמר "על רוב עוונך" (ירמיהו ל"ד:ד).

וכן מדינה שעוונותיה מרובין, מיד היא אובדת, שנאמר "זעקת סדום ועמורה כי רבה" (בראשית י"ח:כ).

וכן כל העולם כולו, אם היו עוונותיהם מרובין, מיד הן נשחתין, שנאמר "וירא י"י כי רבה רעת האדם בארץ" (בראשית ו"ה:):

ד.

ושיקול זה אינו לפי מנין הזכויות והעוונות, אלא לפי גדלן.

יש זכות שהיא כנגד כמה עוונות, שנאמר "יען נמצא בו דבר טוב" (מלכים א' י"ד:ג).

ויש עוון שהוא כנגד כמה זכויות, שנאמר "וחוטא אחד יאבד טובה הרבה" (קהלת ז"ח).

ואין שוקלין אלא בדעתו של אל דעות, והוא היודע היאך עורכין הזכויות כנגד העוונות:

ה.

כל מי שניחם על המצוות שעשה, ותהה על הזכויות, ואמר בליבו, ומה הועלתי בעשייתן, אולי לא עשיתי אותם, הרי זה איבד את כולם, ואין מזכירין לו שם זכות בעולם, שנאמר "(ו)צדקת הצדיק לא תצילנו ביום (רשעו) [פשעו]" (יחזקאל ל"ג:ב), אין זה אלא בתוהה על הראשונות:

ב: שיקול הזכויות והעוונות בראש השנה ועשי"ת

ו.

כשם ששוקלין עוונות אדם וזכויותיו בשעת מיתתו, כך בכל שנה ושנה שוקלין עוונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכויותיו ביום טוב של ראש השנה.

מי שנמצא צדיק נחתם לחיים.

ומי שנמצא רשע נחתם למיתה.

והבינוני תולין לו עד יום הכיפורים, אם עשה תשובה, נחתם לחיים, ואם לאו, נחתם למיתה:

ז.

אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב,

רמז יש בו,

כלומר,

עורו עורו ישנים משנתכם,

והקיצו נרדמים מתרדמתכם.

וחפשו במעשיכם,

וחזרו בתשובה.

וזכרו בוראכם,

אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן,

ושוגים כל שנתם בהבל וריק,

אשר לא יועיל ולא יציל.

הביטו לנפשותיכם,

והמיבו דרכיכם ומעלליכם,

ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה,

ומחשבתו אשר לא טובה.

ח.

לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כולה כאילו חציו זכאי וחציו חייב, וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חייב.

חטא חטא אחד, הרי הכריע עצמו והכריע את כל העולם כולו לכף חובה, וגרם לו השחתה. עשה מצוה אחת, הרי הכריע עצמו והכריע כל העולם כולו לכף זכות, וגרם להן תשועה והצלה. זה הוא שנאמר "וצדיק יסוד עולם" (משלי י"ב"ה), זה שצידק עצמו הכריע את כל העולם והצילו:

ט.

ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות מראש השנה ועד יום הכיפורים יתר מכל ימות השנה.

ונהגו כולם לקום בלילה בעשרת ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ודברי כיבושין עד שיאור היום:

ג: איזה זכויות נמנים

י.

בשעה ששוקלין עונות אדם עם זכויותיו, אין מחשבין עליו תחילת עון שחטא בו, ולא שני, אלא משלישי ואילך. אם נמצאו עונותיו משלישי ואילך מרובין על זכויותיו, אותן שני העונות מצטרפין, ודנין אותו על הכל:

יא.

ואם נמצאו זכויותיו כנגד עונותיו אשר מעוון שלישי ואילך, מעבירין כל עונותיו ראשון ראשון, לפי שהשלישי נחשב ראשון, שכבר נמחלו השנים, וכן הרביעי הרי הוא ראשון, שכבר נמחל השלישי, וכן עד סופן:

יב.

במה דברים אמורים, ביחיד, שנאמר "הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר" (איוב ל"ג:ט), אבל הציבור תולין להן עון ראשון ושני ושלישי, שנאמר "על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו" (עמוס ב'זו), וכשמחשבין להן על דרך זה, מחשבין להן מרביעי ואילך:

ד: חלק לעולם הבא

הכל יש להם חלק אע"פ שיש להם חטאים

יג.

הבינוניים, אם היה בכלל מחצה עוונות שלהן שלא הניח תפילין מעולם, דנין אותו כפי חטאיו, ויש לו חלק לעולם הבא.

וכן כל הרשעים שעוונותיהם מרובין, דנין אותם כפי חטאותיהם, ויש להן חלק לעולם הבא. שכל ישראל יש להן חלק לעולם הבא אף על פי שחטאו, שנאמר "ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ" (ישעיהו ס"ב"א), ארץ זו משל, כלומר ארץ החיים, והיא העולם הבא. וכן חסידי אומות העולם יש להן חלק לעולם הבא:

אלה שאין להם חלק מצד חומר חטאם

יד.

ואלו שאין להן חלק לעולם הבא,

אלא נכרתין ואובדין ונידונין על גודל רשעם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים.

- המינים,
- והאפיקורוסים,
- והכופרים בתורה,
- והכופרים בתחיית המתים,
- והכופרים בביאת הגואל,
- והמשומדים,
- ומחטיאי הרבים,
- והפורשים מדרכי ציבור,
- והעושה עבירות ביד רמה בפרהסיא כיהויקים,
- והמוסרים,
- ומטילי אימה על הציבור שלא לשם שמים,
- ושופכי דמים,
- ובעלי לשון הרע,
- והמושך ערלתו:

זו.

חמישה הן הנקראין מינים.

1. האומר שאין שם אלוה ואין לעולם מנהיג.
2. והאומר שיש שם מנהיג אבל הם שנים או יתר.
3. והאומר שיש שם ריבון אחד אלא שהוא גוף ובעל תמונה.
4. וכן האומר שאינו לבדו ראשון וצוד לכל.

5. וכן העובד אלוה זולתו כדי להיות מליץ בינו ובין ריבון העולמים.

כל אחד מחמישה אלו מין:

זו.

שלשה הם הנקראין אפיקורוסים.

1. האומר שאין שם נבואה כלל ואין שם מדע שמגיע מהבורא ללב בני האדם.
2. והמכחיש נבואתו של משה רבינו.
3. והאומר שאין הבורא יודע מעשה בני האדם.

כל אחד משלשה אלו אפיקורוס:

זי.

שלשה הם הכופרים בתורה.

1. האומר שאין התורה מעם י"י, אפילו פסוק אחד, אפילו תיבה אחת, אם אמר, משה אמרו מפי עצמו, הרי זה כופר בתורה.
2. וכן הכופר בפירושה, והוא תורה שבעל פה, והמכחיש מגידיה, כגון צדוק וביתוס.
3. והאומר שהבורא החליף מצוה זו במצוה אחרת, וכבר בטלה תורה זו, אף על פי שהיא היתה מעם י"י, כגון הנצרים וההגרים.

כל אחד משלשה אלו כופר בתורה:

יה.

שנים הם המשומדים,

1. המשומד לעבירה אחת,
2. והמשומד לכל התורה כולה.

המשומד לעבירה אחת, זה שהחזיק עצמו לעשות אותה עבירה בזדון, ונתפרסם בה והורגל, אפילו היתה מן הקלות, כגון שהחזיק תמיד ללבוש שעטנז, או להקיף פאה, ונמצא כאילו בטלה מצוה זו מן העולם אצלו, הרי זה משומד לאותו דבר, והוא שיעשה להכעים.

והמשומד לכל התורה, כגון החוזר לדתי הגויים בשעה שגזרין שמד, וידבק בהן ויאמר, ומה בצע לי להידבק בישראל שהן שפלים ונרדפים, טוב לו שידבק באלו שידן תקיפה, הרי זה משומד לכל התורה כולה:

יב.

מחטיאי הרבים, אחד שהחטיא בדבר גדול, כירבעם וצדוק וביתוס, ואחד שהחטיא בדבר קל, אפילו לבטל מצות עשה, ואחד האונם אחרים עד שיחטאו, כמנשה שהיה הורג ישראל עד שיעבדו עבודה זרה, או שהטעה אחרים והדיחם, כישוע:

ב.

הפורש מדרכי ציבור, אף על פי שלא עבר עבירות, אלא נבדל מעדת ישראל ואינו עושה מצוות בכללם, ולא נכנס בצרתם ולא מתענה בתעניתם, אלא הולך בדרכו כאחד מגויי הארץ וכאילו אינו מהם, אין לו חלק לעולם הבא:

כא.

העושה עבירות ביד רמה כיהויקים, בין שעשה קלות בין שעשה חמורות, אין לו חלק. וזה הוא הנקרא מגלה פנים בתורה, מפני שהעיו מצחו וגילה פניו ולא בוש מדברי תורה:

כב.

שנים הם המוסרים.

1. המוסר חבירו ביד גויים להרגו או להכותו.

2. והמוסר ממון חבירו ביד גויים, או ביד אנס שהוא כגוי.

שניהם אין להן חלק:

כג.

מטילי אימה על הציבור שלא לשם שמים, זה הרודה בציבור בחזקה והם יראים ופוחדים ממנו הרבה, וכוונתו לכבוד עצמו ולכל הפציו, לא לכבוד שמים, כגון מלכי הגויים:

כד.

כל אחד ואחד מארבעה ועשרים אנשים אלו שמנינו, אף על פי שהם ישראל, אין להם חלק לעולם הבא.

עבירות קלות שאמרו עליהם שהרגיל בהם אין לו חלק

ויש עבירות קלות מאלו, ואף על פי כן אמרו חכמים שהרגיל בהן אין לו חלק לעולם הבא, כדי הן להתרחק מהן ולהיזהר מהן:

כה.

ואלו הן.

- המכנה את חבירו,
- והקורא לחבירו בכינויו,
- והמלבין פני חבירו ברבים,
- והמתכבד בקלון חבירו,
- והמבזה תלמידי חכמים,
- והמבזה רבותיו,
- והמבזה את המועדות,
- והמחלל את הקדשים:

תשובת אלה שאין להם חלק

כו.

במה דברים אמורים שכל אחד הרי זה מבני העולם הבא, שאין לך דבר שעומד בפני התשובה. אפילו כפר בעיקר כל ימיו, ובאחרונה שב, יש לו חלק, שנאמר "שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יי' ורפאתיו" (ישעיהו נ"ז:י"ג):

כז.

כל הרשעים והפושעים והמשומדים וכיוצא בהן שחזרו בתשובה, בין בגלוי, בין שחזרו במטמוניות, מקבלין אותן, שנאמר "שובו בנים שובבים" (ירמיהו ג':כ"ב), אף על פי שעדיין שובב הוא, שהרי בסתר בלבד חזר ולא בגלוי, מקבלין אותו בתשובה:

מקורות והשוואות לרמז הרמב"ם

לשונות הכתובים

עורו עורי דבורה עורי עורי דברי שיר (שופטים ה, יב) עורי עורי לבשי עוז זרוע יי (ישעיה נא, ט) עורי עורי לבשי עוז ציון (ישעיה נב, א)	עורו עורו
העירה והקיצה למשפטי (תהלים לה, כג) עורה למה תישן אדני, הקיצה אל תזנח לנצח (תהלים מר, כד) המעורר ישנים המקיץ רדומים (נשמת כל חי, בנוסח הרמב"ם סוף ספר אהבה)	עורו עורו ישנים משנתכם, והקיצו נרדמים מתרדמתכם.
נחפשה דרכנו ונחקורה ונשובה עד יי (איכה ג, מ)	וחפשו במעשיכם, וחזרו בתשובה.
וזכור את בוראיך (קהלת יב, א)	וזכרו בוראכם,
	אלו השוכחים את האמת
הבל הכלים אמר קהלת הכל הבל (קהלת א, ב) לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים (קהלת ג, א)	בהבלי הזמן,
באהבתה תשנה תמיד. ולמה תשנה בני בורה תחבק חיק נכריה (משלי ה, יא – ב) לץ היין המה שכר וכל שנה בו לא יחכם (משלי ב, א)	ושונים
	ושונים כל שנתם
ומצרים הבל וריק יעורו (ישעיה ל, ז) ואני אמרתי לריק יגעתי לתהו והבל כחי כליתי (ישעיה מט, ד) שהם משתחוים להבל וריק (עלינו לשבח)	בהבל וריק
ולא תסורו כי אחרי התהו אשר לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה (שמואל א יב, כא) ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל (ירמיהו מז, יט)	בהבל וריק, אשר לא יועיל ולא יציל.
הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם. הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם (ישעיה נא, א – ב)	הביטו ל,

	הביטו לנפשותיכם,
והטיבו דרכיכם ומעלליכם, והטיבו דרכיכם ומעלליכם (ירמיהו ז, ג) ועתה הטיבו דרכיכם ומעלליכם (ירמיהו כו, יג)	
שוכו נא איש מדרכו הרעה והטיבו דרכיכם ומעלליכם (ירמיהו יח, יא) שוכו נא איש מדרכו הרעה ומרע מעלליכם (ירמיהו כה, ה) וזכרתם את דרכיכם הרעים ומעלליכם אשר לא טובים (יחזקאל לו, לא) שוכו נא מדרכיכם הרעים ומעלליכם הרעים (זכריה א, ד)	והטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה, ומחשבתו אשר לא טובה.
לא שב ירבעם מדרכו הרעה (מלכים א יג, לג) למען ישוכו איש מדרכו הרעה (ירמיהו לו, ג) וישבו איש מדרכו הרעה (ירמיהו לו, ז) וישבו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם (יונה ג, ח) כי שבו מדרכם הרעה (יונה ג, י)	דרכו הרעה
יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו (ישעיה נה, ז)	ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה, ומחשבתו אשר לא טובה.

לשונות הרמב"ם

מקבילות בטעם מצוות תקיעת שופר

<u>מורה נבוכים ג, מג (אבן תיבון)</u>	<u>הלכות תשובה</u>
<p>כן ראש השנה יום אחד, מפני שהוא יום תשובה והערת בני אדם משכחתם, ומפני זה יתקע בו בשופר כמו שבארנו במשנה תורה (תשובה ג, 17).</p> <p>וכאלו הוא הצעה ופתיחה ליום הצום*.</p> <p>כמו שהוא מפורסם בקבלת האומה מענין עשרת ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים.</p> <p>תרגום גרשוני לקמץ זה</p>	<p>אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו.</p> <p>בלומר, עורו עורו ישנים משנתכם, והקיצו נרדמים מתרדמתכם. וחפשו במעשיכם, וחזרו בתשובה.</p> <p>וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן, ושונים כל שנתם בהבל וריק, אשר לא יועיל ולא יציל. הביטו לנפשותיכם, והטיבו דרכיכם ומעלליכם, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה, ומחשבתו אשר לא טובה.</p> <p>...</p>

<p>כמו שאתה רואה במנהגי עשרת הימים שמראש השנה ועד יום הכפורים המפורסמים במסורת האומה. (מו"נ ג, מג).</p> <p>*ומעם הצום מבואר שם למעלה: וענין צום כפור ג"כ סבתו מבוארת, שהוא נתן דעת התשובה, והוא היום שירד בו ארון הנביאים בלוחות שניות וכשרם כסליחת הטאם הגדול, והיה היום ההוא לנצח יום תשובה ועבודה גמורה, ולזה נאסרה בו כל הנאה גשמית וכל מורה ותועלת הגוף, ר"ל המלאכות אין עושים בו רק הוידוים, ר"ל שיודה בהטאיו וישוב מהם.</p>	<p>ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות מראש השנה ועד יום הכיפורים יתר מכל ימות השנה. ונהגו כולם לקום בלילה בעשרת ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ודברי כיבושין עד שיאור היום:</p>
--	---

אע"פ שהוא גזירת הכתוב רמו יש בדבר

<p><u>הלכות מקוואות פרק יא הלכה י"ב</u> דבר ברור וגלוי שהטמאות והטהרות גזירת הכתוב הן, ואינן מדברים שדעתו של אדם מכרעת אותן, והרי הן מכלל החוקים. וכן, הטבילה מן הטמאות מכלל החוקים היא, שאין הטומאה מיט או צואה שתעבור במים, אלא גזירת הכתוב היא, והדבר תלוי בכוונת הלב, ולפיכך אמרו חכמים טבל ולא הוחזק כאילו לא טבל:</p> <p>ואף על פי כן, רמו יש בדבר, כשם שהמכוון ליבו ליטהר, כיון שטבל טהר, ואף על פי שלא נתחדש בגופו דבר, כך המכוון ליבו לטהר נפשו מטומאת הנפשות, שהן מחשבות האון ודעות הרעות, כיון שהסכים בליבו לפרוש מאותן העצות, והביא נפשו במי הדעות, טהר. הרי הוא אומר "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם" (יחזקאל ל"ז:כ"ה)</p>	<p><u>הלכות תשובה</u> אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמו יש בו. בלומר, עורו עורו ישנים משנתכם, והקיצו נרדמים מתרדמתכם. וחפשו במעשיכם, וחזרו בתשובה. וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן, ושוגים כל שנתם בהבל וריק, אשר לא יועיל ולא יציל. הביטו לנפשותיכם, והטיבו דרכיכם ומעלליכם, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה, ומחשבתו אשר לא טובה.</p>
---	--

אע"פ שהמצוות גזירות יש לבקש להם טעם

הלכות מעילה פרק ח הלכה ח

ראוי לאדם להתבונן במשפטי התורה הקדושה, ולידע סוף ענינם כפי כוחו. ודבר שלא ימצא לו טעם ולא ידע לו עילה, אל יהי קל בעיניו, ולא יהרום לעלות אל י"י פן יפרוץ בו. ולא תהא מחשבתו בו כמחשבתו בשאר דברי החול. בוא וראה כמה החמירה תורה במעילה. ומה אם עצים ואבנים ועפר ואפר, כיון שנקרא שם ארון העולם עליהן בדברים בלבד, יתקדשו, וכל הנוהג בהן מנהג חול מעל ביי"י, ואפילו היה שוגג צריך כפרה, קל וחומר

במצוות שחקק לנו הקדוש ברוך הוא, שלא יבעט אדם בהן מפני שלא ידע טעמן, ולא יחפה דברים אשר לא כן על י"י, ולא יחשב בהן מחשבתו כדברי החול:

הרי נאמר בתורה "ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ועשיתם" (ויקרא י"ט:ל"ז), ואמרו חכמים, ליתן שמירה ועשייה לחוקים כמשפטים. והעשייה ידועה, היא שיעשו החוקים, והשמירה, שייזהר בהן, ולא ידמה שהן פחותין מן המשפטים. והמשפטים הן המצוות שטעמן גלוי, וטובת עשייתן בעולם הזה ידועה, כגון איסור גזל, ושפיכת דמים, וכיבוד אב ואם. והחוקים הן המצוות שאין טעמן ידוע. אמרו חכמים, חוקים שחקקתי לך ואין לך רשות להרהר בהן, ויצרו של אדם נוקפו בהן, ואומות העולם משיבין עליהן, כגון איסור בשר חזיר, ובשר בחלב, ועגלה ערופה, ופרה אדומה, ושעיר המשתלח:

וכמה היה דוד המלך מצטער מן המינים והגויים שהיו משיבין על החוקים. וכל זמן שהיו רודפין אותו בתשובות השקר שעורכין לפניו לפי קוצר דעתו של אדם, היה מוסיף דבקה בתורה, שנאמר "טפלו עלי שקר זדים, אני בכל לב אצור פקודיך" (תהלים קי"ט:ט"ז). ונאמר שם בענין "כל מצוותיך אמונה, שקר רדפוני עזרני" (תהלים קי"ט:פ"ו):

וכל הקרבנות כולן מכלל החוקים הן. לפיכך אמרו חכמים שאף על עבודת הקרבנות העולם עומד, שבעשיית החוקים והמשפטים זוכין הישרים לחיי העולם הבא. והקדימה תורה ציוויה על החוקים, שנאמר "ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (ויקרא י"ח:ה):

הלכות תמורה פרק ד הלכה יג

אף על פי שכל חוקי התורה גזירות הן, כמו שביארנו בסוף מעילה (רמב"ם מעילה ח'ה), ראוי להתבונן בהן, ובל שאתה יכול ליתן טעם, תן לו טעם. הרי אמרו חכמים הראשונים שהמלך שלמה הבין רוב הטעמים של כל חוקי התורה:

ייראה לי שזה שאמר הכתוב "והיה הוא ותמורתו יהיה קודש" (ויקרא כ"ז:י"), כענין שאמר "ואם המקדיש יגאל את ביתו ויסיף חמישית כסף ערכך עליו" (ויקרא כ"ז:ט"ז). ירדה תורה לסוף מחשבת האדם וקצת יצרו הרע, שטבעו של אדם נוטה להרבות קנינו ולחוס על ממונו, ואף על פי שנדר והקדיש, אפשר שחזר בו וניחם, ויפדה בפחות משווי. אמרה תורה, אם פדה לעצמו, יוסיף חומש:

וכן, אם הקדיש בהמה קדושת הגוף, שמא יחזור בו, וכיון שאינו יכול לפדותה יחליפה בפחותה ממנה, ואם תתן לו רשות להחליף הרע ביפה, יחליף היפה ברע ויאמר טוב הוא. לפיכך סתם הכתוב בפניו שלא יחליף, וקנסו אם החליף, ואמר "והיה הוא ותמורתו יהיה קודש" (ויקרא כ"ז:י):

וכל אלו הדברים כדי לכופ יצרו ולתקן דעותיו. ורוב דיני תורה אינן אלא עצות מרחוק מגדול העצה לתקן הדעות וליישר כל המעשים, וכן הוא אומר "הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת להודיעך קשט אמרי אמת" וכו' (משלי כ"ב:כ'—כ"א):

"גזירת הכתוב" בהלכה: שאין הולכים בהלכות אלה לפי הטעם

רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ט

מי שאמר בתחנונים מי שריחם על קן ציפור שלא ליקח האם על הבנים או שלא לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד ירחם עלינו וכיוצא בענין זה משתקין אותו, מפני שמצות אלו גזרת הכתוב הן ואינן רחמים, שאילו היו מפני רחמים לא היה מתיר לנו שחיטה כל עיקר.

הלכות סנהדרין פרק יח הלכה ו

גזירת הכתוב היא שאין ממיתין בית דין ולא מלקין את האדם בהודאת פיו אלא על פי שנים עדים, וזה שהרג יהושע עכן ודוד לגר עמלקי בהודאת פיהם הוראת שעה היתה או דין מלכות היה, אבל הסנהדרין אין ממיתין ולא מלקין המודה בעבירה שמא נטרפה דעתו בדבר זה, שמא מן העמלן מרי נפש הוא המחכים למות שתוקעין החרבות בבטנם ומשליכין עצמן מעל הגגות שמא כך זה יבא ויאמר דבר שלא עשה כדי שיהרג וכללו של דבר גזירת מלך היא.

ספר המצות – מצות לא תעשה רפז

בו אבל נעשה בעדותו אחר שעדותו הוא לאבוד נפש קרובו ואין זה מקום חשד ולפיכך לקח למשל החוק שבקרובים וגדול האהבה והוא אהבת אב לבן והבן לאב והנה יאמר אחר שאין מקבלים עדות אב על הבן ואפילו היתה לחייבו מיתה כל שכן שאר הקרובים שלא יקובלו וזה גזרת הכתוב אין לה מעם בשום פנים.

הלכות עדות פרק יג הלכה טו

זה שפסלה תורה עדות הקרובים לא מפני שהן בחזקת אוהבין זה את זה, שהרי אינו מעיד לו לא לטובתו ולא לרעתו אלא גזרת הכתוב הוא, לפיכך האוהב והשונא כשר לעדות אף על פי שהוא פסול לדיונות, שלא גזרה תורה אלא על הקרובים.

הלכות עדות פרק יח הלכה ג

וזה שהאמינה תורה עדות האחרונים על העדים הראשונים גזירת הכתוב הוא, אפילו היו העדים הראשונים מאה ובאו שנים והזימום ואמרו להם אנו מעידים שאתם המאה כולכם עמנו הייתם ביום פלוני במקום פלוני הרי אלו נענשין על פיהם, שהשנים כמאה ומאה כשנים, וכן בשתי כיתי עדים המכחישות זו את זו אין הולכין אחר הרוב אלא דוחין את שתיהן.

הלכות ממרים פרק ז הלכה יא

גזירת הכתוב הוא שיסקל בן סורר ומורה, אבל הבת אינה נידונית בדין זה שאין דרכה להמשך באכילה ושתיה כאיש, שנאמר בן ולא בת ולא טומטום ואנדרוניום.

הלכות אישות פרק כה הלכה ב

דבר ידוע הוא שאין דין זה אלא באותן המקומות שהיה מנהג הנשים שם להלך בשוק ופניהן גלויות והכל יודעין אותן ואומרים זו היא בתו של פלוני וזו היא אחותו של פלוני כמו ערי אדום בזמן הזה, אבל מקומות שאין דרך הבנות שם לצאת לשוק כלל ואם תצא הבת למרחץ בנשף תצא מתנכרה ולא יראה אותה אדם חוץ מקרובותיה הרי זה טוען אף במומין שבגלוי, והוא שלא היה שם מרחץ ושלא היתה לו קרובה לבדוק בה. אבל אם היה שם מרחץ בעיר זו שאין דרך הנשים לצאת בה ופניהם מגולות אם יש לו קרובה אינו יכול לטעון שהרי הכל רואין אותה ערומה במרחץ, ואם דרכן להחבא ולהתנכר אף במרחץ ושתהיה הבת רוחצת בלילה או בבית קטן שבמרחץ לבדה עד שלא תראה ולא תודע הרי זה טוען אף במומין שבגלוי, שדברים אלו דברים של מעם הם ואינם גזירת הכתוב.

"גזירת הכתוב" שלא להתנגד למצוה

הלכות ממרים פרק ו הלכה ז

עד היכן כבוד אב ואם, אפילו נמלו כים של זהובים שלו והשליכוהו בפניו לים, לא יכלים אותן, ולא יצעוק בפניהם, ולא יכעוס כנגדן, אלא יקבל גזירת הכתוב וישתוק.

האם יש גזירות הכתוב – מצות שאין בהם מעם, אליבא דאמת

מורה נבוכים ג, לח

דע שיש גם בכמה מן המצוות (האחרות) מטרה להשגת מידה מועילה, אף על פי שהן מעשה מסוים שחושבים שהוא גזרת הכתוב בלא תכלית, ואנחנו נבאר כל אחת ואחת מהן במקומותיהן.

(המילים 'גזירת הכתוב' הם בעברית גם במקור הערבי)

אגרת הרמב"ם לקהל מרשיליאי על גזירת הכוכבים

ומאותם ספרים נתברר לי טעם כל המצות, כי יעלה על לב כל אדם שאינם דברים שיש להם טעם אלא גזרת הכתוב. וכבר יש לי חבור גדול בענין זה בלשון ערבי בראיות ברורות על כל מצוה ומצוה.

ספר מורה הנבוכים חלק ג פרק כו

ואשר צריך שיאמינהו כל מי שדעתו שלמה בזה הענין הוא מה שאספרהו, וזה שכלל המצוה יש לה סבה בהכרח ומפני תועלת אחת צוה בה, אבל חלקיה הם אשר נאמר בהם שהם למצוה לבד, והמשל בו שהריגת בעלי חיים לצורך המזון הטוב מבוארת התועלת כמו שאנחנו עתידים לבאר, אמנם היותו בשחיטה לא בנחירה, ובפסיקת הוושט והגרגרת במקום מיוחד, אלו וכיוצא בהן לצרף בהם את הבריות, וכן יתבאר לך ממשלם שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף...

ואגיד לך סבת כל כלל מהם ואראה תועלתו אשר אין ספק בה ולא מדחה. ואח"כ אשוב לכל מצוה בפני עצמה מהמצות ההם אשר יכללם הכלל ההוא ואבאר לך סבתה, עד שלא ישאר מהם רק קצת סבות מעטות מאד הם אשר לא התבארו לי סבתם עד היום, וכן התבאר לי ג"כ קצת חלקי מצות ותנאי קצתם ממה שאפשר לתת סבתו.

ספר מורה הנבוכים חלק ג פרק מח

ולא תקשה עלי באמרם על קן צפור יגיעו רחמיך וגו', כי הוא לפי אחת משתי הדעות אשר זכרנום, ר"ל דעת מי שחושב שאין טעם לתורה אלא הרצון לבד, ואנחנו נמשכנו אחר הדעת השני,

רמז והערה

רמז מסוג סודות התורה

הלכות יסודי התורה פרק א הלכה י

והודיעו ברוך הוא מה שלא ידע אדם לפניו ולא ידע לאחריו עד שהשיג מאמיתת המצאו דבר שנפרד הקב"ה בדעתו משאר הנמצאים כמו שיפרד אחד מן האנשים שראה אחוריו והשיג כל גופו ומלבושו בדעתו משאר גופי האנשים ועל דבר זה רמז הכתוב ואמר וראית את אחורי לפני לא יראו.

הלכות יסודי התורה פרק ב הלכה ה

ובמה יפרדו הצורות זו מזו והרי אינן גופין לפי שאינן שוין במציאותן אלא כל אחד מהן למטה ממעלתו של חבירו והוא מצוי מכחו זה למעלה מזה והכל נמצאים מכחו של הקב"ה וטובו וזהו שרמז שלמה בחכמתו ואמר כי גבוה מעל גבוה שומר:

הלכות מלכים פרק יב

וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים ובימות המלך המשיח יודע לכל לאי זה דבר היה משל ומה ענין רמזו בהן.

מורה נבוכים – חלק א פתיחה

ולא נמנעתי, כל ימי התחברך עמי, כשהזכר 'פסוק' או דבר מדברי החכמים' שיש בו הערה על ענין זה, לבארו לך..

וראיתך ראוי לגלות לך סודות ספרי הנבואה, עד שתשקיף מהם על מה שצריך שישקיפו עליו השלמים, והחלתי לרמז לך ברמיזות.

מורה נבוכים – חלק א פתיחה

ומפני אלה הענינים הנחתי מחבר שני הספרים ההם כפי מה שהיו; והספיק לי מזכרון יסודות האמונה וכללי האמתות, בקצור ורמזים קרובים לבאור, מה שהזכרתיו בחבור הגדול 'משנה תורה'.

מורה נבוכים – חלק א פרק לג

וכן באור עניני משלי הנבואה וההערה על ההשאלות הנעשות בספור,

מורה נבוכים – חלק א פרק לג

והשני – שיהיה מבין, משכיל, זך הטבע, ירגיש בענין במעט רמז – והוא ענין אמרם 'מבין מדעתו':

מורה נבוכים – חלק א פרק לד

ומן האנשים – מי שהוא נבון, זך בטבע, יכול להעלים ענינים בלשון קצר ומתוקן – והוא אשר יקרא 'נבון לחש', אלא שהוא לא התעסק ולא הגיע לו חכמות; ואשר עלו בידו החכמות בפועל, הוא הנקרא 'חכם חרשים' – אמרו, "כיון שמדבר, נעשו הכל כחרשים". והתבונן, איך התנו בספריהם שלמות האיש בהנהגות המדיניות ובחכמות העיוניות עם זכות טבע והבנה וטוב ספור הדברים להודיע הענינים ברמיזות, ואז 'מוסרין לו סתרי תורה'.

מורה נבוכים – חלק א פרק מט

. והנה יתבארו אלה הענינים ברמיזות מספיקות בהערה:

מורה נבוכים – חלק א פרק עא

וזאת היא הסיבה המחייבת להפסק אלו השורשים העצומים מן האומה, ולא תמצא מהם אלא הערות קטנות ורמיזות, באו ב'תלמוד' ובי'מדרשות', והן – גרגירי לב מעטים, עליהם קליפות רבות, עד שהתעסקו בני אדם כולם בקליפות ההם וחשבו שאין תחתם לב בשום פנים:

מורה נבוכים – חלק ב פרק כט

הנה כבר התבאר מה שאמרנוהו; אלא כאשר חייב הענין האלוהי בהכרח לכל מי שישוג שלמות – שישפיעהו על זולתו, כמו שנבאר בפרקים הבאים בנבואה, אי אפשר לכל חכם שיכול להבין דבר מאלו הסודות, אם מעיונו או ממורה הורה אותו, מבילתי שיאמר מעט – והבאור נמנע, אבל ירמוז מהם מעט. וכבר באו מן הרמיזות וההערות ההם הרבה בדברי החכמים ז"ל ליחידים מהם גם כן, אלא שהם מעורבות בדברי אחרים ובדברים אחרים.

מורה נבוכים – חלק ב פרק ל

ועם זה כבר זכרו דברים, אשמיעם לך מלוקטים ממקומותיהם, ואעריך גם כן על דברים, כמו שהעירונו הם ז"ל. ודע כי אלו הדברים אשר אזכרם לך מדברי החכמים אמנם הם דברים בתכלית השלמות, מבוארי הפרוש לאשר זכרום לו, מתוקנים מאד – ולזה לא ארבה בפרושם ולא אשימם פשוטים, שלא אהיה מגלה סוד, אבל זכרי אותם בקצת סדר ובהערה מעוטה מספיק בהבנתם לכיוצא בכך:

מורה נבוכים – חלק ב פרק מא

וכל מה שיבוא על אחת מאלו הארבע הצורות הוא נבואה, ואומרו – נביא. אמנם מה שיאמר בו, זיבוא אלוהים אל פלוני בחלום הלילה – אינה נבואה כלל, ולא האיש ההוא נביא – כי ענינו, שבאה הערה מאת האלוה לאיש ההוא, ואחר כן באר לנו שההערה היא היתה בחלום.

[וכן עוד לשונות הערה בפרקי הנבואה שם]

מורה נבוכים – חלק ג פרק ה

ויש מחלוקת גם כן בין החכמים אם מותר לרמוז בלימודו בשום דבר – רצוני לומר, 'במסירת ראשי פרקים' – או אין מותר כלל לרמוז בלימוד זאת ההשגה השלישית ואפילו 'בראשי פרקים'

מורה נבוכים – חלק ג פרק ז

ולא תקוה ולא תוחיל לשמוע ממני אחר זה הפרק אפילו דבר אחד בזה הענין, לא בבאור ולא ברמיזה.

מורה נבוכים – חלק ג פרק ח

אלה הם הדברים כולם לא הונח להם שם ראשון כלל בלשון העברי, אלא ידובר בהם בשמות מושאלים וברמיזות.

מורה נבוכים – חלק ג פרק כט

אף על פי שכיוצא בכך אין צריך הערה על זה.

יש שני 'הערות' בספר מו"נ: ח"א פע"ג. – הברל השכל והדמיון. ח"ג פנ"א – על השכל שהוא שפע המחבר בינו ובין האל.

רמו מסוג רמו בעלמא

הלכות תלמוד תורה פרק ג הלכה יב

אמרו חכמים דרך רמו זאת התורה אדם כי ימות באהל אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו באהלי החכמים.

הלכות אבות הטומאות פרק יב הלכה ז

ורמו יש למעלה זו בתורה כף אחת עשרה זהב מלאה קמרת אמרו חכמים כל מה שבכף הרי הוא כגוף אחד אפילו שאין לו תוך מצרף מה שעליו לקדש כגון שהיו צבורין ע"ג הלוח או ע"ג העור אע"פ שאין הפירות נוגעין זה בזה:

הקבלות בלליות ללשון התעוררות תשובתו

<p><u>מורה נבוכים ג, מג</u> ותנביה אלנאם מן נפלתהם (ערבית) הערת בני אדם משכחתם (אבן תבון) והערה לבני אדם מתרדמתם (קאפח) והערת האנשים מהיסח-הדעת שלהם. (שוורין) והערת בני האדם מתרדמתם הדתית (גרשוני) The attention of the people is called to their negligence (Pines)</p>	<p>עורו עורו ישנים משנתכם, והקיצו נרדמים מתרדמתכם.</p>
<p><u>הלכות אבל פרק יג הלכה י"ב</u> כל מי שאינו מתאבל כמו שצוו חכמים הרי זה אכזרי, אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה, ואחד מבני חבורה שמת תדאג כל החבורה כולה, כל שלשה ימים הראשונים, יראה את עצמו כאילו הרב מונחת לו על צוארו, ומשלשה ועד שבעה כאילו היא מונחת בקרן זוית, מכאן ואילך כאילו עוברת כנגדו בשוק, כל זה להכין עצמו ויחזור ויעור משנתו, והרי הוא אומר הכיתה אותם ולא חלו (ירמיהו ה, ג) מכלל שצריך להקיץ ולחול.</p>	<p>עורו עורו ישנים משנתכם, והקיצו נרדמים מתרדמתכם. וחפשו במעשיכם, וחזרו בתשובה.</p>

<p><u>הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק ו הלכה י"ג</u> חייב אדם להזהר במזוזה מפני שהיא חובת הכל תמיד, וכל זמן שיכנס ויצא יפגע ביחוד השם שמו של הקדוש ב"ה ויזכור אהבתו ויעור משנתו ושגיותו בהבלי הזמן, וידע שאין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם ומיד הוא חוזר לדעתו והולך בדרכי מישרים, אמרו חכמים הראשונים כל מי שיש לו תפילין בראשו ובזרועו וציצית בכגדו ומזוזה בפתחו מוחזק הוא שלא יחטא שהרי יש לו מזכירין רבים והן הם המלאכים שמצילין אותו מלחטוא שנאמר חונה מלאך יי' סביב ליראיו ויחלצם (תהלים לד, ח).</p> <p><u>מורה נבוכים – חלק ב פרק י</u> כן יבין מי שירצה להבין חידות הנבואה ויעור משנת השכחה, וינצל מים הסבלות, ויעלה אל העליונים. אמנם מי שייטב לו שישוט בימי סבלותו וירד מטה מטה, לא יצטרך שימריח גופו ולא לבו, יניח התנועה, והוא ירד למטה בטבע:</p> <p><u>ספר מורה נבוכים – חלק ג פרק נב</u> ומפני זה מי שיבחר בשלמות האנושי ושיהיה איש האלוקים באמת – יעור משנתו וידע שהמלך הגדול המחופף עליו והדבק עמו תמיד הוא גדול מכל מלך בשר ודם, ואילו היה דוד ושלמה; והמלך ההוא הדבק המחופף הוא השכל השופע עלינו, שהוא הדיבוק אשר בינינו ובין האלוה ית'. וכמו שאנחנו השגנוהו באור ההוא אשר השפיע עלינו – כאמרו, "כאורך נראה אור" – כן באור ההוא בעצמו הוא משקיף עלינו, ובעבורו הוא תמיד עמנו, משקיף ורואה, "אם יסתר איש במסתרים, ואני לא אראנו.</p>	<p>עורו עורו ישנים משנתכם, והקיצו נרדמים מתרדמתכם. וחפשו במעשיכם, וחזרו בתשובה. וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן, וישונים כל שנתם בהבל וריק, אשר לא יועיל ולא יציל. הביטו לנפשותיכם, והטיבו דרכיכם ומעלליכם, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה, ומחשבתו אשר לא טובה.</p>
--	--

הקבלות ללשונות פרטיים בדברי ההתעוררות

<p><u>הלכות מזוזה</u> (נעתק למעלה)</p> <p><u>הלכות תעניות פרק א הלכה יב</u> הרואה חלום רע צריך להתענות למחר כדי שישוב ויעור במעשיו ויחפש בהן ויחזור בתשובה.</p> <p><u>הלכות אבל פרק יג הלכה יב</u></p>	<p>עורו עורו ישנים (לשון הערה כהתעוררות תשובה)</p>
--	---

<p>אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה.. כל זה להכין עצמו ויחזור ויעור משנתו.</p>	
<p><u>הלכות תשובה פרק ב הלכה א</u> הוא ששלמה אמר וזכור את בוראיך בימי בחורותיך... מכלל שאם זכר בוראו ושם קודם שימות נסלח לו: <u>הקדמה למשנה תורה</u> ספר שני אכלול בו המצוות שהן תדירות שנצטוינו בהם כדי לאהוב את המקום לאהוב את המקום ולזכרו תמיד.</p>	<p>וזכרו בוראכם</p>
<p><u>מורה נבוכים – חלק ב פרק י</u> כן יבין מי שירצה להכין חידות הנבואה ויעור משנת השכחה.</p>	<p>אלו השוכחים את האמת</p>
<p><u>הלכות יסודי התורה פרק א הלכה א – ד</u> יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמתת המצאו: ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי אין דבר אחר יכול להמצאות: ואם יעלה על הדעת שאין כל הנמצאים מלבדו מצויים הוא לבדו יהיה מצוי ולא יבטל הוא לבטולם שכל הנמצאים צריכין לו והוא ברוך הוא אינו צריך להם ולא לאחד מהם לפיכך אין אמתתו כאמתת אחד מהם: הוא שהנביא אומר וה' אלהים אמת הוא לבדו האמת ואין לאחד אמת כאמתתו והוא שהתורה אומרת אין עוד מלבדו כלומר אין שם מצוי אמת מלבדו כמותו: <u>הלכות עבודה זרה פרק א</u> ולבו משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבוננתו הנכונה וידע שיש שם אלוה אחד והוא מנהיג הגלגל והוא ברא הכל ואין בכל הנמצא אלוה חוץ ממנו וידע שכל העולם טועים ודבר שגרם להם למעות זה שעובדים את הכוכבים ואת הצורות עד שאבד האמת מדעתם וכן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו כיון שהכיר וידע התחיל להשיב תשובות על בני אור כשדים ולערוך דין עמהם ולומר שאין זו דרך האמת שאתם הולכים בה ושיבר הצלמים והתחיל להודיע לעם שאין ראוי לעבוד אלא לאלוה העולם ולו ראוי להשתחוות ולהקריב ולנסך כדי שיכירוהו כל הברואים הבאים וראוי לאבד ולשבר כל הצורות כדי שלא יטעו בהן כל העם כמו אלו שהם מדמים שאין שם אלוה אלא אלו כיון שגבר עליהם בראיותיו בקש המלך להורגו ונעשה לו נס ויצא לחרן והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר ומממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא שנאמר ויקרא</p>	<p>האמת</p>

<p>שם בשם ה' אל עולם וכיון שהיו העם מתקבצין אליו ושואלין לו על דבריו היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירוהו לדרך האמת.</p> <p><u>הלכות תשובה פרק ו הלכה ד</u></p> <p>וכענין זה שואלין הצדיקים והנביאים בתפלתם מאת ה' לעזרם על האמת כמו שאמר דוד הורני ה' דרכך כלומר אל ימנעוני חטאי דרך האמת שממנה אדע דרכך ויחוד שמך וכן זה שאמר ורוח נדיבה תסכמני כלומר תניח רוחי לעשות חפצך ואל יגרמו לי חטאי למונעני מתשובה אלא תהיה הרשות בידי עד שאחזור ואבין ואדע דרך האמת ועל דרך זו כל הדומה לפסוקים אלו.</p>	
<p><u>הלכות עבודת כוכבים פרק יא הלכה מז</u></p> <p>ודברים האלו כולן דברי שקר וכזב הן והם שהטעו בהן עובדי כוכבים הקדמונים לגויי הארצות כדי שינהגו אחריהן ואין ראוי לישראל שהם חכמים מחוכמים להמשך בהבלים אלו ולא להעלות על לב שיש תועלת בהן שנאמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל ונאמר כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן וגו' כל המאמין בדברים האלו וכיוצא בהן ומחשב בלבו שהן אמת ודבר חכמה אבל התורה אסרתן אינן אלא מן הסכלים ומחסרי הדעת ובכלל הנשים והקטנים שאין דעתן שלימה אבל בעלי החכמה ותמימי הדעת ידעו בראיות ברורות שכל אלו הדברים שאסרה תורה אינם דברי חכמה אלא תהו והבל שנמשכו בהן חסרי הדעת ונמשו כל דרכי האמת בגללן ומפני זה אמרה תורה כשהזכירה על כל אלו ההבלים תמים תהיה עם ה' אלהיך:</p>	<p>השובחים את האמת בהבלי הזמן, ושונים כל שנתם בהבל וריק, אשר לא יועיל ולא יציל.</p>
<p><u>הלכות יסודי התורה פרק ז הלכה א</u></p> <p>האדם ואין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה גבור במדותיו ולא יהא יצרו מתגבר עליו בדבר בעולם אלא הוא מתגבר בדעתו על יצרו תמיד והוא בעל דעה רחבה נכונה עד מאד אדם שהוא ממולא בכל המדות האלו שלם כגופו כשיכנס לפרדס וימשך באותן הענינים הגדולים הרחוקים ותהיה לו דעה נכונה להבין ולהשיג והוא מתקדש והולך ופורש מדרכי כלל העם ההולכים במחשכי הזמן והולך ומזרו עצמו ומלמד נפשו שלא תהיה לו מחשבה כלל באחד מדברים במלים ולא מהבלי הזמן ותחבולותיו אלא דעתו פנויה תמיד למעלה קשורה תחת הכסא להבין באותן הצורות הקדושות המהורות ומסתכל בחכמתו של הקב"ה כולה מצורה ראשונה עד טבור הארץ ויודע מהן גדלו מיד רוח הקודש שורה עליו.</p> <p><u>הלכות תשובה פרק ט הלכה א</u></p> <p>והבטיחנו בתורה שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת נפש ונהגה בחכמתה תמיד שיסיר ממנו כל הדברים המונעים אותנו מלעשותה כגון חולי ומלחמה ורעב וכיוצא בהן וישפיע לנו כל הטובות המחזיקות את ידינו לעשות התורה</p>	<p>השובחים את האמת בהבלי הזמן,</p>

<p>כגון שובע ושלום ורבוי כסף וזהב כדי שלא נעסוק כל ימינו בדברים שהגוף צריך להן אלא נשב פנויים ללמוד בחכמה ולעשות המצוה כדי שנוכה לחיי העולם הבא וכן הוא אומר בתורה אחר שהבטיח בטובות העולם הזה וצדקה תהיה לנו וגו' וכן הודיענו בתורה שאם נעזוב התורה מדעת ונעסוק בהבלי הזמן כענין שנאמר וישמן ישורון ויבעט שדיין האמת יסיר מן העוזבים כל טובות העולם הזה שהן חזקו ידיהם לבעוט ומביא עליהם כל הרעות המונעים אותן מלקנות העולם הבא כדי שיאבדו ברשעים.</p> <p>[עיי' גם לשון הלכות מזוזה למעלה]</p>	
<p>[עיי' גם לשון הלכות מזוזה למעלה]</p>	<p>ושונים</p>
	<p>ושונים כל שנתם</p>
	<p>בהבל וריק</p>
	<p>בהבל וריק, אשר לא יועיל ולא יציל.</p>
	<p>הביטו ל,</p>
	<p>הביטו לנפשותיכם,</p>
	<p>והטיבו דרכיכם ומעלליכם,</p>
	<p>והטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה, ומחשבתו אשר לא טובה.</p>
	<p>דרכו הרעה</p>
	<p>ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה, ומחשבתו אשר לא טובה.</p>

"הבלי הזמן" במקורות אחרי הרמב"ם

רמב"ן שמות פרק ב

והטעם, שתהא השביתה בעינינו בעבור שהוא יום קדוש, להפנות בו מעסקי המחשבות והבלי הזמנים, ולתת בו עונג לנפשינו בדרכי ה'.

רבנו בחיי שמות פרק כה פסוק ב

והוא הדין והטעם בענין התפילה אם התפלל ולא כיוון את לבו בתפילתו אלא שהוא מחשב בהבלי הזמן בסחורתו וכספו וזהבו הנה זה חוטא, וכמעט שעליו נאמר (שמות כ, יט) לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב

ר"א אבולעפיה ספר אור השכל – חלק ב

ולא יטעך הזמן בהבליו להמשך אחריו במעשיך כי אם במקרה או בהכרח הטבע האנושי. ועל זה היו מצות לא תעשה כמניין ימות החמה שם"ה, לרמוז שלא תעשה מעשיך על פי הבלי הזמן ומפני שהחמה נכרת לכל, יותר. ורוב ענייני בני האדם מתגלגלים משנה לשנה ומשתנים. גם כלל איברי האדם הם נמנים על פי השנים השמישים. גרמו העניין להזהיר האיברים מהעניינים המתהפכים המשתנים מעת לעת כדמיון ההנאות המדומות והמורגשות, אשר הם כולם הבל ורעות רוח, עוברים לשעתם כענן בקר וכמל משכים הולך. ואין להם שום השארות הנפש בענייני האיש הפרטי, לא בעצם ולא במקרה כי אם רגע קטן מדומה:

ר"א אבולעפיה ספר נר אלהים

והשרש של מצוות לא תעשה כולן הוא לרמוז לבלתי לכת אחרי העניינים הזמניים. כי כל הנמשך אחר הבלי הזמן השארות נשמתו בהבלי הזמן. ומי שנמשך אחר השם אשר למעלה מהזמן השארות נשמתו נצחית בלא זמן בשם ית'. והעד התוריי "מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש" (קהלת א' ג'). ופירשוהו למטה מן השמש הוא ואין לו יתרון, הא למעלה מן השמש יש לו יתרון. והוא בעצמו אשר אמרתי לך ברמו העמל בעניין שם"ה מצוות לא תעשה שהם כנגד ימות החמה. ועל זה גילו עוד חכמי הקבלה ז"ל בעניין מצוות עשה גם כן. ואמרו כל שמצוות עשה שהזמן גרמה נשים פטורות, וכל מצוות עשה שלא הזמן גרמה נשים חייבות. כבר הורונו סוד גדול בזה ההבדל זכרים ונקבות במצוות עשה, והיותם תולים המצוות בזמן ובלתי זמן. כי בזה יבין הנבון החכם ההבדל הגדול שבין המצוות. ומפני שאין לאשה ערלה ניתנה לה מצוה כנגדה בכללה, לזה ברית מילה לטהרו מטומאת ערלתו בדם, ולזאת טבילה לטהרה מטומאת הדם: